

תנובות שדה

גיליון תורני בענייני
מצוות התלויות בארץ
וכשרות המזון

גיליון 133 / אב - אלול תשע"ז

מצוות התלויות בארץ • הלכות הנוהגות בהתיישבות • חרקים במזון מן החי ומן הצומח • כשרות המזון

תנובות שדה

קובץ דו חודשי
בהוצאת: המכון למצוות התלויות בארץ
הקובץ יו"ל בסיוע:
משרד המדע - מינהל התרבות

כתובת המערכת:
המכון למצוות התלויות בארץ
ת.ד. 176 אלעד 4081003
טלפון: 03-9030580
פקס: 03-9030891
macon1@bezeqint.net

דמי מנוי לשנה: 60 ₪

ניתן לשלוח מאמרים תורניים,
מחקריים, בתחומי עיסוקו של המכון,
או תגובות על הנכתב בגליונות השונים,
לכתובת המערכת, או לפקס, או לדואר
האלקטרוני

תוכן העניינים

5	דבר העורך בכיה לדורות
8	מידע הלכתי טפילים באצות ים הרה"ג רבי שניאור ז. רווח שליט"א רב במא גזר ויו"ר המכון למצוות התלויות בארץ
10	מדור גנוזות וכת"י מתורת ארץ ישראל ספר עיר חדשה מסכת תרומות פרק א מאת רבי רבינו יהודה הכהן זלה"ה מחכמי פאס שבמרוקו עם ביאורים והערות שנכתבו ע"י הרב נתנאל אביטל שליט"א
14	מדור גנוזות וכת"י מתורת ארץ ישראל: ספר המשפטים - פס"ד מבה"ד במראקש בראשות הראב"ד הגאון רבי מחלוף אבוהצירא זלה"ה פיענוח, עריכה, ביאורים מקורות והערות מאת הרה"ג רבי יחיאל רווח שליט"א
19	איסור אכילה ושתייה בתשעה באב מו"ר הגאון רבי שלמה משה עמאר שליט"א הראשון לציון
21	חששות ערלה בעבר הירדן והאם יש מקום להחמיר בזיתים המגיעים ללא פיקוח על ערלה ממדינת ירדן - חלק א הרה"ג רבי שניאור ז. רווח שליט"א רב במא גזר ויו"ר המכון למצוות התלויות בארץ
27	הגדרת עשירית בהפרשת תרומת מעשר ומעשרות והמכשולות בזה - חלק א הרה"ג רבי משה לנדאו שליט"א מרבני המכון
36	בעניין הימים שבארץ ישראל - חלק ב הרה"ג רבי ישראל מאיר פלמן שליט"א אלעד
40	תבלינים לעניין חיוב מעשר - חלק ב מאת עורך הגיליון
44	מדור סקירת ספרים ספר 'ישמח ישראל' - דרושים וחידושים כרך א מאת עורך הגיליון

בכיה לדורות

"אתם בכיתם בכיה של חנם לפיכך אקבע לכם בכיה לדורות".

מדוע דוקא הבכיה של חטא המרגלים היא זו שגרמה ל'בכיה לדורות' שזה חורבן הבית, הגלות וגלות השכינה הנמשכים זה דורות. והלא עם ישראל בכו כמה פעמים בגלל המים ובגלל השליו וכו', מה החומרה הגדולה של בכיה זו?

כתוב "שבע פעמים יפול צדיק וקם", כלומר גם הצדיק עלול ליפול בחטא, אלא שבניגוד לרשע, הצדיק מרגיש שהמצב של החטא מהווה 'נפילה' עבורו ולכן הוא קם בחזרה. כלומר גם הצדיק יכול ליפול במלכודות היצר אולם הוא מבין שהוא חטא ושהוא לא בסדר ולכן עושה מאמץ לקום ולשוב למצבו הקודם ולעבוד את ה'.

לעומת זאת "רשעים, אפילו על פתחה של גהנם אינם עושים תשובה".

ולכן, הצדיק נקרא 'צדיק' גם בשלב שהוא נופל, – "יפול צדיק", משום שגם בשעת החטא, שלא נעשה להכעיס, אזי עדיין הוא לא מתנתק מהקב"ה. אם ראית "צדיק שחטא" בלילה אל תהרהר אחריו ביום וכו', הרי לנו "צדיק שחטא".

אבל הרשע מנותק מהקב"ה, ולכן רשעים בחייהם קרוים מתים, כי הם מנותקים מהחלק הרוחני של נשמתם, וממקור מים חיים.

כשעם ישראל רואה שהמצרים מאחוריהם והים לפנייהם, כשהעם צמא למים, או התאוו תאוה ועוד כיוצ"ב, על אף שהיה מצופה מהם להאמין ולבטוח לגמרי בה', מכל מקום היצה"ר מצא ג'כ מקום להתגדר ולעורר בהם רגשות פחד וכו'.

אולם חטא המרגלים היה מחושב היטב ולא מתוך נפילת היצר, אלא מתוך החשש שהנשיאים יאבדו את מעמדם כשיעלו לארץ ישראל. ועל כן אנו רואים את ההתנהלות הצינית והמניפולטיבית שלהם לאורך כל הדרך, כשבמקום לשבח את פירות א"י הגדולים והמשובחים הם אומרים, "כשם שפריה משונה כך עמה משונה". הם מתארים בפחד את הערים הבצורות בה בשעה שזה היה סימן שהיושבים בא"י חלשים. "עמלק יושב בארץ", פירש"י, "לפי שנכו בעמלק כבר, הזכירוהו מרגלים כדי ליראם. "על יד הירדן, אצל הירדן ולא תוכלו לעבור", אף שאת ים סוף הם עברו. "ארץ אוכלת יושביה, בכל מקום שעברנו מצאנום קוברי מתים. והקב"ה עשה לטובה כדי לטרדם באבלם ולא יתנו לב לאלו".

ואף כלב בן יפונה נצרך להתמודד מולם באופן של 'ענה כסיל כאיוולתו' וכפי שמובא ברש"י, "ויהם כלב, השתיק את כלם .. צווח ואמר, וכי זו בלבד עשה לנו בן עמרם, השומע היה סבור שבא לספר בגנותו, ומתוך שהיה בלבם על משה בשביל דברי המרגלים שתקו כלם לשמוע גנותו, אמר, והלא קרע לנו את הים והוריד לנו את המן והגיז לנו את השליו. ובהמשך "רוח אחרת היתה עמו, שתי רוחות אחת בפה ואחת בלב, למרגלים אמר אני עמכם בעצה ולבו היה לומר האמת, ועל ידי כן היה בו כח להשתיקם כו'" כי עם אנשים כאלו אי אפשר לדבר באופן ענייני אלא עם עקש תתקש וכו'.

מצב זה שבו באופן מחושב וציני תוך השמעת טענות מניפולטיביות, מניעים את עמ"י מלעלות לא"י ומסיתים נגד משה רבנו, בגלל האינטרס האישי שלהם, לא עצת היצר גרידא, זהו ניתוק מהקב"ה, זוהי התנהלות כאילו אין אלקים, זוהי חוצפה כלפי שמיא תוך עשיית שקר בנפשם.

וראה עוד בספר **'ישמח ישראל - דרושים וחידושים'** שיצא לאור זה עתה על ידי ראש המכון הרה"ג **רבי שניאור ז. רווח** שליט"א, בחלק חידושי התנ"ך סי' י שהאריך בעניינו של אחאב שאף מלך רשע זה עיקר רשעתו היתה בגלל שנטה אחר יצרו הרע ואחר אשתו איזבל המרשעת, ולכן קיבל בכל פעם את תוכחת הנביא ועשה תשובה וה' קיבל את תשובתו אף על חטאים החמורים ביותר. עד שבסופו של דבר סרב לקבל נבואת הנביא מכיהו ונפל במלחמה, וע"ש שהיה בכלל מסיר אזנו משמוע תורה וכו' ולכן חזר וחטא שוב ושוב עד לנפילתו. אבל רואים אנו שאף אדם רשע עדיין לא מנותק לגמרי מהקב"ה כל עוד רשעתו נובעת מחמת יצרו הרע וברגע של קבלת תוכחה הוא מתחרט על מעשיו.

נחזור לחטא המרגלים, אחרי כל התעמולה הצינית והמחושבת כנגד רצון ה' מגיע לבסוף הבכי, דמעות התנין, זוהי החוצפה הכי גדולה, גם לעשות תעמולה צינית ומחושבת כנגד רצון ה', ועוד לבכות ולייצר תעמולה כאילו הם המסכנים ומשה רבנו הוא האכזרי שרוצה לשלוח אותם למות במלחמה על א"י. זוהי דרכם מאז ומתמיד של אנשי הכפירה, להתנהל בבכיינות ובצדקנות. זה נכון לגבי כל התנועות שמציגות את המחבלים כמסכנים שסובלים מהחילים, זה נכון לגבי מה שקורה בכותל המערבי, וכן בכל מיני מאבקים של עוקרי התורה, כמו מה שקורה בימים אלו שאגודות הומניות ולמען בע"ח שזועקים ומזועזעים מפעילות נגד כלבי בר מסוכנים וחולים בכלבת שתקפו כבר עשרות פעמים אנשים תוך סכנת חיים. מצוקת האנשים כאילו לא קיימת, להפך, בבכיינת המזוייפת הכלבים נהפכים לקרבנות והאנשים המותקפים הם לא בסדר, 'זובחי אדם עגלים ישקון'.

זוהי 'בכיה של חנם', בכיה לא מתוך כאב, או מתוך יצה"ר אפילו שנמנע ממנו לספק את תאוותיו. אלא בכיה שהבוכה יודע שהיא חנם ומתבכין בציניות כדי להפוך את היוצרות ולהציג מצג שוא של מי שנפגע מאנשי האמת. זוהי מאז ומעולם דרכם של כל התנועות הכפרניות שקמו בעם ישראל בשם הצדק והשוויון לבכות על הפגיעה מההלכה היהודית כמו 'הדרת נשים' וכדו'. וזוהי גם דרכם של אלו מתוך המחנה המקוננים כנגד רבני ישראל שהעמידו סייגים וגדרים לציבור, כמו הופעות מעורבות וכיוצ"ב, ואילו המקוננים בשלהם, שכבר לא נותנים לשיר.

ה'בכיה של חנם' מבטאת ניתוק גמור מהקב"ה - שכינתא בגלותא.

ויתכן שמטעם זה גם משה רבנו פנה לקב"ה שלא יכלה את עמ"י מן הטעם שלא יאמרו המצרים "מבלתי יכולת ה' להביא את העם הזה אל הארץ אשר נשבע להם וישחטם במדבר", והלא זוהי ודאי טענה מופרכת, אחרי כל הניסים והנפלאות שעשה ה' כיצד יטענו דברי הבל כאלה. אלא שהיא הנותנת, אומר משה רבנו לקב"ה, אמנם יש בחטא המרגלים משום חילול ה' וניתוק מהשכינה, ולכן הקב"ה צריך להראות שדבר כזה אין לו מקום ואין לו קיום, אבל מאידך מה רווח יהא מזה, אם בגלל העונש של עם ישראל אזי המצרים ושאר האומות גם כן יעשו תעמולה צינית ומחוצפת כנגד ה' ויאמרו מבלתי יכולת ה' להביא את העם הזה וכו', ואם כן שם ה' מחולל יהיה בכל מקרה באותו עניין, ואדרבה, עדיף לאפשר לעם ישראל

לעשות תשובה ולתקן את החילול ה', ובזה פונה משה רבנו בשלש עשרה מידות של תשובה וכו'.

אתם בכיתם בכיה של חנם – אשר מבטאת ניתוק מהקב"ה – שכינתא בגלותא. לפיכך אקבע לכם בכיה של דורות, כלומר השכינתא בגלותא יגרום לגלות נוראית וצרות רבות אשר יהיו סיבה אמיתית לבכיה. אבל הבכיה האמיתית על חורבן ירושלים ועל גלות וצער השכינה, תהווה סיבה הופכית של קירוב השכינה לעמ"י, ומתוך כך תבוא בסופו של דבר הגאולה, ולכן כל המתאבל על חורבן ירושלים זוכה ורואה בבניינה.

אבל כעת אנחנו עדיין בגלות המרה, ובאמת שהבכיה לדורות הינה בכיה של אמת על הגלות הנוראית שיש בה את כל הסיבות החזקות ביותר לבכות בכיה שאינה של חנם כלל, כי בגלות זו הגיע עם ישראל למצבים הכי גרועים שיכולים להיות וכפי שמובא בספר **'ישמח ישראל דרושים וחידושים'** הנז' חלק כשרות המאכלים סימן ד, בעניין "ואנכי תולעת ולא איש ע"ד הפרד"ס", שהביא בפירושים ע"ד הפשט לפירוש רש"י בא' הדרכים, שכוונת דוד המלך בזה היא על הגלות העתידה לבוא על עם ישראל, והביא מדברי הרד"ק וז"ל, "אני נבזה בעיני הגויים כמו התולעת ולא איש ואינני איש בעיניהם אלא חרפת אדם ובזוי עם – אנו בגלות".

* * *

ובחשכת הגלות אלא אורה של תורה ובה ישמח ליבנו ותגל נפשנו, וכבר הזכרנו את הספר החשוב **'ישמח ישראל דרושים וחידושים'** להרה"ג **רבי שניאור ז. רווח שליט"א** ראש המכון, אשר יומא טבא לרבנן הוי עם הוצאתו לאור, ובו לראשונה הניף ידו והראה כחו בדרוש במגוון עניינים המקיפים נושאים רבים בתוכן עשיר המענג את הדעת, וראה עוד בגיליון זה במדור סקירת ספרים פרטים אודות ספר חשוב ונפלא זה.

אמנם הרהמ"ח כותב שם בהקדמתו שחשש לעסוק בעריכת הדרושים והחידושים כיון שעיקר עיסוקו בענייני הלכה בעיקר במסגרת המכון למצוות ועול הרבנות ועוד, אולם עמד לפניו הפסוק "ילכו מחיל אל חיל" לפי המתבאר שם בדברי המבוא שיש ללכת ולא לעמוד במקום ולא להסתפק בתחום זה או אחר וכו' ע"ש.

אולם ראוי לציין שספר זה נקרא שמו **'ישמח ישראל'** לזכותו של אבי הרהמ"ח הגאון **רבי ישראל רווח שליט"א**, ועיסוקו של הרהמ"ח בתחום ההלכתי במסגרת **'המכון למצוות התלויות בארץ'** באה לו מכוחו של מו"ר אביו שליט"א, וכפי שמתואר שם בפרק המבוא על מרן הגאון **רבי עובדיה יוסף זצוק"ל**, שבו מתאר המחבר את הקשר למרן שהתחיל אצל מו"ר אביו שליט"א שהיה קשור בקשר הדוק עם מרן, ומכח קשר זה הטיל עליו מרן זצוק"ל להקים את **'המכון למצוות התלויות בארץ'**. ונמצא מתקיים בספר זה "עטרת זקנים בני בנים, ותפארת בנים אבותם".

**בברכה
העורך**

טפילים באצות ים

במכתב שהופץ לאחרונה ע"י הרה"ר לישראל, נכתב נוהל למתן כשרות לאצות ים, ובתמצית נכתב שם, כי אצות ים, מכאן ואילך יש צורך בהשגחה צמודה על ידי מומחה בתחום חרקים במזון.

ראשית, ברצוני לברך על הודעה זו, לאחר שכבר לפני עשר שנים ויותר שאנו פונים ומבקשים את תשומת לב נותני הכשרות להקפיד על עניינים אלו, ולמרות ששלחנו והראינו תמונות ואף פרסמנו ערך שלם בעניין בספר תולעת שני כרך שני, לא יצאה על כך הוראה גורפת, מה שגרם ליבואנים להביא תוצרת עם כשרויות שונות, ולצערנו בכולם נמצאו חרקי מים. להוציא שני ייצורים ניסיוניים שבהם אכן בדקנו כל אצה בשיטה שנלמדה רבות במסגרת המעבדה וזכינו ללמוד שיטה בטוחה של ניקוי, אלא שהיא איטית ולוקחת זמן כפול ומכופל מייצור רגיל, כך שלצערנו היתה עלותו בצדו וכאשר ישבו עימי היבואנים בניסיון למצוא פתרון לבעיה שהצגתי ברבים, טענו הם לפני כי אין הצר שווה בנזק המלך, לאחר שאין מי שמעכב בעדם לשווק את התוצרת כמות שהיא, כך שלצערנו לא יצאו הדברים לפועל. מאידך גיסא, יאמר לשבחם של כמה רבנויות מקומיות שלקחו את הדברים לתשומת ליבם ושלחו משגיחים מטעמם ללימוד אופני הבדיקה והמומחים מטעמינו עשו זאת בלב ובנפש חפצה ללמוד את השיטה המובטחת לבדיקה, כדי שיוכלו לבדוק כמות בכל עת, לצרכי העסקים בעירים הזקוקים לאצות ים.

וגם במסגרת זו אמרתי שנביא את עיקרי הדברים, ואופן הבדיקה כדי שלא יטעו כפי שראיתי שרבים טעו, בבודקם את האצות על שולחן אור, או מתחת אור או ממול אור, וכמעט לעולם לא מצאו כלום [ומכאן בדיעבד גם הבנתי היאך מעבדה מסוימת כל תוצרת שנשלחה אליה תמיד יצאה עם תוצאה של "נקי"].

ואצטט מעלון הכשרות האחרון שיצא ע"י המכון:

גם בשנה זו נבדקו במהלך השנה אצות ים מסוג נורי [Nori] – ובחלק גדול מהתוצרת נמצאו סרטנים מסוגים שונים. ואנו מזכירים למשתמשים כי עדיין אין תוצרת המשווקת [וכמובן גם עם הכשרים "מהדרין"] שנמצאה נקייה מחרקים, שאפשר לבשר על כך לציבור.

כתזכורת לציבור, נציין בתמצית מה שכבר כתבנו בעבר כולל בעלוני הקודמים, כי באצות ים אנו מוצאים מינים ממינים שונים של בעלי חיים זעירים שגודלם נע בין מיקרון [אלפית המילימטר] לכמה ס"מ. התולעים הרבזיות השוכנים בים, ניתן למוצאם על עלעלי אצות ים [ניתן להבחין בסלילים לבנים שגודלם עד 3 מ"מ]. קבוצת התולעים הרבזיות היא כוללת בתוכה מאות מינים שונים כשגודלם נע בין

1-2 מ"מ לבוגרים עד כדי 30-40 ס"מ [שייכים בעיקר למשפחת הנראסיים ומצויים הרבה על ובין אצות הים ובעיקר נראים האצות שאורכו עד 7 ס"מ]. לתת מחלקה נוספת של הסרטנים העילאיים, שייכות 4 סדרות של סרטנים כשאחת מהן היא סדרת "שווי הרגליים" [ISOPODA=]. מינים רבים מסוג זה שהם בעלי צבעים מגוונים, חיים בין אצות הים. ויש מינים שחיים אף במים מתוקים. סדרה נוספת ממחלקה זו היא סדרת הקפזוגליים, שאף הם חיים בין אצות ים.

את הסרטנים למיניהם רואים בבירור על גבי האצות. בדרך כלל הם תפוסים מעט בעלים ולא מעבר לזה, ולכן לאחר ריכוך העלים בקערה עם מים למשך כעשר דקות הם מרפים את האחיזה לגמרי, ואז יש לשוטפם ולהסירם לחלוטין, בצורה שביארנו בעלונים הקודמים בכל סוג וסוג לפי צורתו. אלא שבאצת "נורי", אין אפשרות להשרות במים, כיון שאז כל האצה תתפורר והשימוש בה רק בהיותה שלימה, ולכן שם לבדוק ויזואלית כל אצה להבטיח את נקיונה המוחלט קודם השימוש באצה.

הבדיקה היא קשה ביותר, אולם המעוניינים להשתמש בדפים של אצות ים – נורי, עליהם לבדוק כדלקמן:

1. להניח את הדף על משטח כהה עם אור מלמעלה, [בשום אופן לא על שולחן אור המבהיר את החרקים].
2. יש להתבונן על גבי כל המשטח של הדף לראות שלא דבוק שום ממצא מחשיד.
3. במידה ונמצא משהו חשוד יש להסירו [הזיהוי הוא בעין רגילה, אולם למי שאינו בקי, הממצא נראה כלכלוך או חלק מהאצה, ולכן יש להסיר כל ממצא שאינו תואם את צבע כל הדף, כדי לצאת ידי כל חשש].
4. בדיקה זו יש לעשותה בנחת ובכמות קטנה. ולא על גבי מסוע כיון שאין הדבר אפשרי אלא בתשומת לב ובהתבוננות בכל אצה משני צידה.
5. רצוי מאד שהבודק יהיה מומחה וקיבל הדרכה מיוחדת לבדיקת אצות.

יהי"ר שלא תצא תקלה תח"י וימגרו עוון חמור זה של שרצים ומגלגלי זכות על ידי זכאי, ובע"ה יעשו פעילות גם לגבי הכשלת הרבים בטפילים בדגים המגיעים לארץ עם כשרויות מהדרין ועם כיתובים מטעים של "נבדק נקי מטפילים", כאשר רואים עין בעין שהדגים מלאים טפילים, וכבר אמר קוב"ה "אלמלא העליתי את בני ישראל ממצרים אלא בשביל דבר זה שאין מטמאין בשרצים, די"י!"

בברכה

שניאור ז. רווח

ראש המכון

ספר "עיר חדשה"

מסכת תרומות – פרק א

מאת הגאון רבינו יהודה הכהן זלה"ה מחכמי פאס שבמרוקו
הביאורים וההערות הם תוספת דברים שנכתבו ע"י הרב נתנאל
אביטל שליט"א

מסכת תרומות

פרק א' מ"א, תי"ט ד"ה חמשה לא יתרומו וכו' למעוטי דרבי יהודה וכל
שכן דממעט לדרכי יוסי ומיהו תימא לפירושי וכו'. ועדיפא מינה הו"ל
לאקשווי דכיון דתנן במתני' החרש והשוטה והקטן א"כ מנינא למעוטי למה לי,
איברא דהרב [התי"ט] אזיל לשטתיה דרבי יהודה (מודה) [מייירי] בקטן שהגיע
לחנוך וכמ"ש לקמן במ"ג ד"ה קטן וכו', אבל מכל מקום דכיון דקושיתו היא על
הר"ב, הא ודאי ד[הר"ב] לא ס"ל כהתוס' אלא כהר"ש ס"ל דבכל קטן קאמר,
וראיה לזה שכן הר"ב כתב לקמן (מ"ב) דרבי יהודה לית ליה הך דרשא דמאת כל
איש פרט לקטן, ואי ס"ל להר"ב כן נימא דרבי יהודה ג"כ אית ליה הך דרשה ומוקי
לה בקטן לגמרי, אלא ודאי מחוורתא כדאמרן, וא"כ הו"ל לאקשווי עליה ג"כ
דמנינא למה לי¹.

ועוד קשה על מ"ש 'וכל שכן דממעט לדרכי יוסי', דכיון דאוקימנא דהר"ב ס"ל
דבכל קטן קאמר רבי יהודה מאי כל שכן דקאמר, דלא בא למעט אלא דרבי יהודה
דוקא², ומה שהוכיח מדאמרין בסמוך וכו'³, ליתא, דהכי קאמר, וקטן לא מצי וכו'.

¹ התי"ט הקשה דדרך התנא למעט מה שאינו שנוי במשנה ולא למעוטי במה דאיתא
במשנה בפרטי הדינים שלו, כגון הכא שאיתא במשנה דקטן לא יתרומ ודממעטין
ממנינא אף קטן שהגיע לחינוך, ורבינו הקשה דהיה לו להתי"ט להקשות ביותר, דלא
מצינו 'למעוטי' אלא במה דלא כתיב במשנה בהדיא, אלא התי"ט שלא הקשה כן
אזיל לשיטתו, דרבי יהודה מייירי רק בקטן שהגיע לחינוך ולא בכל קטן, ולזה אתי שפיר
דבעי מנינא למעט אף קטן שהגיע לחינוך, אולם לאחר שהוכיח רבינו דלדעת
הברטנורא רבי יהודה מייירי בכל קטן, א"כ קשיא טובא למה לי למעוטי קטן ממנינא
והא להדיא איתא במשנה דקטן לא יתרומ ודלא כרבי יהודה שהכשיר בכל קטן.

² רבינו פליג על התי"ט דמנינא אתי לאפוקי מדרבי יוסי, ולשיטתו תנא דמתניתין אף
הוא ס"ל כרבי יוסי דקטן שהגיע לעונת הנדרים יכול לתרום, וראה בספר לחם שמים

אלא מאת כל איש למעוטי קטן ואפילו הגיע לעונת נדרים, וס"ל כרבי יוסי דסתם לן תנא כוותיה, דלא מעטיה קרא אלא מלכתחילה אמנם אם תרם תרומתו כו'.

ופירוש מנינא למעוטי דרבי יהודה, הכי קאמר, דחשש התנא שמא לא ישנו התלמידים כי אם החרש והשוטה והתורם והעכו"ם, וקטן הרי נחלקו בו לקמן רבי יהודה ורבי יוסי, לכן אמר התנא חמשה לא יתרומו, כלומר דחמשה הם השנויים, ולאפוקי מרבי יהודה דפליג לקמן⁴.

ואי קשייא למה לי לסתום ולשנות המחלוקת אח"כ, תסגי ליה בחדא מנייהו, ליתא, דהתנא רצה לפסוק הלכה להדיא כוותיה דרבי יוסי ולא רצה לסמוך אכללא דרבי יהודה ורבי יוסי. והמחלוקת צריכה מתרי טעמי, חדא כדי לשנות בה דברי רבי יהודה אע"ג שאינם הלכה, מידי דהוה דברי בית שמאי, והכל כדאמרינן בעדויות (פ"א מ"ד) ע"ש⁵, ועוד כדי לשנות דברי רבי יוסי גופיה כדי לפרושי סברתו דמאי דתנן קטן אין תרומתו תרומה היינו דלא הגיע אבל אם הגיע וכו', ולא תימא אפי' הגיע נמי לא, ודו"ק.

מ"ב חרש וכו'. בפרק כל המנחות באות מצה (מנחות נה. ד"ה במחשבה) דייקו התוס' מהא מתני' דהפרשה בלא דיבור הויא תרומה, מדתנן חרש שדברו בו חכמים שאינו שומע וכו' הא שומע אע"ג שאינו מדבר, ע"ש, ואשתמטתייהו משנה ערוכה לקמן מ"ו חמשה לא יתרומו וכו' האלם וכו' ודו"ק⁶.

להיעב"ץ שהקשה כמו כן על דברי התיר"ט ופליג עליה, וז"ל, ודבריו הללו קשים להולמן דמאי כל שכן דקאמר, אטו ר' יוסי מבשר בקטן טפי מדר' יהודה, הא ודאי ליתא, אלא ר' יוסי לית ליה דר' יהודה דמכשר בכל קטן ור' יהודה אית ליה דר' יוסי שבכלל מאתים מנה וכו', ואפילו למאי דס"ד התם דבשהגיע לחינוך מיירי, פשיטא דמכל מקום עדיפא מדר' יוסי דמצריך עונת נדרים דווקא דהויא בתר הכי טובא, וא"כ היכי קאמר הבא דכל שכן דממעט לדר' יוסי, והא ודאי איפכא הוא, דאע"ג דממעט לדר' יהודה דר' יוסי לא אימעט, דאפילו תימא ר' יוסי, ודתנן הבא קטן, לא בקטן ממש איירי, אבל משהגיע לעונת נדרים כבר יצא מכלל סתם קטן, והכי מסתבר דאתי דהך סתמא בר' יוסי, ע"ב.

³ התיר"ט הוכיח שיטתו ממה שכתב הברטנורא להלן וז"ל, 'מאת כל איש' פרט לקטן וכו', וקטן לא מצי ממעט 'מאשר ידבנו לכו', דאיכא קטן שהגיע לעונת נדרים, שיש לו דעת להיות נודב, ע"כ. ומדברי הברטנורא משמע לכאורה דתנא דידן לא סבירא ליה כרבי יוסי, וע"ז דוחה רבינו שאין להוכיח כן, דאף דממעטינן מ'איש' ולא קטן אף קטן שהגיע לעונת נדרים, מכל מקום לא ממעטינן ליה דיעבד אלא דלכתחילה לא יתרומם, אך אם תרם הקטן תרומתו תרומה. ויל"ע בדברי רבינו היכן מצינו כע"ז שהמיעוט הוא רק לכתחילה ולא לגמרי. וראה בלחם שמים דאף הוא סובר כדעת רבינו דלא נחלק תנא דמתניתין על רבי יוסי, ומיישב דברי הברטנורא באופן אחר, דהא דממעטינן קטן שהגיע לעונת נדרים הוא רק לדעת רבי מאיר ולא בדעת תנא דמתניתין הוא.

⁴ עתה חוזר רבינו ליישב מה שהקשה בתחילה מה שייך הכא למעוטי קטן, והא קטן לא צריך למעטו ממנינא, כיון דאיתא להדיא במשנה דקטן לא יתרומם, וע"ז מיישב רבינו דהתנא חשש שמא יטעו התלמידים ולא יתנו דעתם לכך שאף הקטן נתמעט מתרומה, ולזה תני מנינא כדי שיתנו דעתם למעט קטן ודלא כרבי יהודה.

⁵ וכך איתא שם: ולמה מוזכרין את דברי שמאי והלל לבטלה, ללמד לדורות הבאים שלא יהא אדם עומד על דבריו שהרי אבות העולם לא עמדו על דבריהם.

⁶ וכן העיר בדבריהם בחי' הרש"ש שם.

מ"ה תי"ט ד"ה אין תורמין וכו'. פ"ה הר"ב וכו' **ודבר תימה הוא זה דמאי קמ"ל שאין אדם פוטר עצמו מחובו וכו'.** והלואי השמיענו הר"ב דין זה בפשיטות, דלכאורה מדבריו משמע דטעמא הוי משום שאלו מתנות עניים, אבל בלאו הכי אע"ג שהם של אחרים יכול לפטור עצמו במה שהוא של אחרים, וזה אינו.⁷

ולכן נ"ל דר"ב הכי קאמר מי שיש לו כרי של טבל אינו יכול להפריש עליו תרומה מלקט וכו' 'שבידו' דייקא, כלומר שהלקט והשכחה גופייהו הם שלו, כיון שהחליף עם העני דאמרן בפרק ה' דפאה מ"ה, המחליף עם העניים, שלו פטור, ע"ש, וכאן שנה לנו התנא דברים הפטורים מן התרומה שאינו יכול לתרום מהן משום דהו"ל מן הפטור על החיוב, וזהו שכתב הר"ב 'שאלו מתנות עניים הם ואינו יכול לפטור עצמו במתנות עניים', כלומר אע"ג שהם שלו כדאמרן וא"כ תורם משלו הוא, אף על פי כן כיון שעיקרם הוו מתנות עניים וכבר נפטרו, א"כ שוב אינם באים לידי חיוב⁸, ועל דרך זה יפורשו דברי הרמב"ם ז"ל ע"ש, ודו"ק.

מ"ו חמשה לא יתרומו וכו'. אע"ג דאשתמטייהו להתוס' האי מתני' וכמ"ש לעיל (מ"ב), מצאתי בבכורות דנ"ט [ד"ה במחשבה] דנזכרו לה, ודייקו מינה.

שם תי"ט ד"ה חמשה לא יתרומו וכו'. מנינא למעוטי וכו' **לא קשיא אמאי וכו' משום דאי לאו וכו'.** הרב אזיל לשיטתיה דלעיל דקטן דרבי יהודה היינו שהגיע לחינוך כמ"ש התוס', אמנם הר"ב לא כן הוא סובר וכמ"ש לעיל. ולא קשיא אמאי אצטריך תו למעוטי דרבי יהודה, משום דמנינא דהכא הוא לשון התנאים הראשונים.

וקשיא להו¹⁰ דאמאי תני מנינא נימא למעוטי דרבי יוסי ג"כ, ותימצו למעוטי מדרבי יהודה, ודקדקו בלשונם לכתוב מדרבי יהודה, כלומר לא תימא למעוטי דרבי יוסי ג"כ, אלא למעוטי מקצת מדרבי יהודה, דרבי יהודה ס"ל דקטן אין בו חילוק ולעולם, ואתא תנא למעוטי דלא הגיע וכו' אבל אם הגיע לעונת נדרים תרומתו תרומה.

⁷ כונת רבינו דמלבד קושיית התי"ט מאי קמ"ל מתניתין והא פשוט הוא שאין אדם פוטר חובות עצמו בממון אחרים, יש להקשות ביותר, דלפי מה שפירש התי"ט כונת הרע"ב משמע ממשנתנו דאין אדם פוטר עצמו במתנות עניים של אחרים, אך בממון אחרים שאינו מתנות עניים יכול אדם להפריש מהם ולפטור פירותיו, והרי ודאי שאינו כן.

⁸ ובאמת שהתי"ט עצמו הביא לפרש כע"ז מדברי הר"ש, אלא דרבינו ס"ל דאף בדעת הרע"ב יש לפרש דנתכוין אף הוא לכך.

⁹ ראה דברי הרמב"ם (פ"ה מהלכות תרומות הי"ב) וז"ל, אין תורמין פרות הארץ על פרות חוצה לארץ וכו', ולא מפרות שאינן חייבין בתרומה כגון לקט שכחה ופאה, או פרות שנתרמה תרומתן, על פרות שחייבין בתרומה וכו', ואם תרם אינה תרומה, ע"כ. ומדברי הרמב"ם משמע כדברי רבינו דהאי פרות לקט שכחה ופאה מייירי בפרות שלו, ומה שאין מפרישין מהם הוא מטעם דפטורים הם, שהרי כללם עם שאר פרות שאין בהם חיוב.

¹⁰ להרמב"ם והרע"ב.

וטעמא דלא תני ליה בהדי הני, משום דלא תני אלא מלתא דפסיקא, אבל קטן יש בו חילוק דאם לא הגיע לעונת נדרים אין תרומתו תרומה, והיינו טעמא נמי דלא תני חרש המדבר, ודלא כמ"ש התי"ט לקמן בד"ה והאלם וכו'¹¹.

וכל כוונתם דהרמב"ם והר"ב היינו דלא תידוק מהכא דקטן דרבי יוסי נמי לא מדלא תני ליה בהדי הני חמש, ורבי יוסי לא הוה תני מנינא בהדי הני חמש וא"כ ה"ה לקטן וחרש, ומנינא דלעיל היינו דרבינו הקדוש דבא לסתום כרבי יוסי ולמעוטי דרבי יהודה ודו"ק.

¹¹ מבואר מדברי רבינו, דקטן שהגיע לעונת נדרים, אף שמן הדין תרומתו תרומה וכן קיי"ל להלכה, מכל מקום לכתחילה לא יתרום, וכן מדויק במשנה דקתני (מ"ב) על הקטן 'תרומתו תרומה' משמע בדיעבד ולא לכתחילה, וכן איתא בשו"ת פאר הדור להרמב"ם (סימן צח) להדיא, וז"ל, אבל קטן, שהגיע לעונת נדרים ולא הביא שתי שערות, אם תרם, תרומתו תרומה ולכתחילה אין ראוי לו לתרום, עד שיביא ב' שערות, ע"כ. ולהכי הקשה רבינו מדוע לא שנאו התנא במתניתין דחמשה לא יתרומו לכתחילה, ואם תרמו, תרומתן תרומה. ומיישב רבינו דלא שנה התנא אלא מי שלעולם אינו תורם לכתחילה ובדיעבד תרומתו תרומה, משא"כ קטן דיש בו חילוק שעד שלא הגיע לעונת הנדרים אין תרומתו תרומה אפילו בדיעבד, ומשהגיע לעונת נדרים לכתחילה לא יתרום ובדיעבד תרומתן תרומה, וזהו ג"כ הטעם דלא שנה התנא חרש המדבר ואינו שומע שבדיעבד תרומתו תרומה, משום שיש בחרש חילוקי דינים, וא"צ ליישובו של התיור"ט בזה.

"ספר המשפטים" – סימן עז

פיענוח כתב יד, עריכה, מקורות, תוספת הערות/ הארות ומראי מקומות מאת הרה"ג רבי יחיאל רווח שליט"א

פס"ד 2078 עפ"י קו' מס' 3740 – 3752 זמנן 7 זולי ו' א' סיפטאמבר 1958.
ה' דוד א' קו' על אשתו אסתר בת שמעון ז' על דו"ד וכו'.

א. האם ומתי מורשה של צד א' יכול להיות מורשה בעד הצד שכנגדו.

וביום 16.10.58 עמדו לדין מר קאסטיאל ב"כ דוד ה' וכה"ר מנחם גבאי ב"כ אסתר ה', ראשית כל מ' קסטיאל דרש שלא לקבל את מינוי ר' מנחם נגד דוד לקאיים מרשהו יען שמקדל"ז דינא, כבר עמדו לדין הזוג ה' ור' מנחם ה' היה מורשה הבעל ה' ועכשיו בא בהרשאה נגד הבעל ה', ודבר זה הוא הפך מהחוק ובו כתוב לאמר שהמורשה שהיה לצד אחד אינו יכול להיות מורשה לצד ב' נגד אותו הצד שהיה ממונה עליו לשעבר. ר' מנחם גבאי השיב שחוק זה הוא דוקא אם באותו נדון עצמו עוד לא נגמר העניין דינא הכי הוא עפ"י החוק ה' אבל אם כבר נגמר אותו נדון בין [אם] היה גמור עפ"י הדין או עפ"י פשרה, ובזמן אחר באו על אותו נדון עצמו, זה דבר שאינו מהחוק ה' ויש לו כח למורשה ה' להיות מורשה על הצד הב'.
וקו' שנחקר אנן בדיון, מ' קאסטיאל חזר וקבל לר' מנחם להיות מורשה בעד האשה¹².

ב. האם יכול אדם לגרש את אשתו כיון שמקללתו או משום שאין לה בנות ואינה יכולה עוד ללדת ורוצה גם בנות כדי לקיים מצוות פו"ר.

¹² קודם שנגשו באי כח הצדדים לגופו של דיון, טען ב"כ צד א' על ב"כ צד ב' שאינו יכול לשמש בתור בא כח כנגד מרשהו כיון שהוא הוא היה בא כוחו של מרשהו ועכשיו נהפך עורר והפך צדיק לרשע, וזה מעשה שלא יעשה ע"פ החוק [כנראה חוקי ביה"ד]. לעומתו טוען הב"כ ההפכך שכל החוק לאיסור זה רק כשלא נגמר באיזשהו אופן הדין, אבל אחר שנגמר הדין אזל "ומיניה לא תזוע" ואתא "הפך בה והפך בה".

מ' קאסטיאל ב"כ דוד א' דרש בכדי לגרש אסתר ה' והציג לפנינו שטר א' כו"ח שבו התנה עליה 9 תנאים וקע"ע בקושח"ך [= וקבל על עצמו בקניין ושבועה חמורה כראוי] הכל, גם קע"ע שהוא נאמן על כל מה שיאמר כי הוא זה. וכעת טען מ' קאסטיאל שהאשה ה' מקללת אותו בקללות נמרצות וחרופין וגדופין וכו'.¹³

גם טען מ' קאסטיאל ה' שהאשה ה' זה כט"ו שנים משעמדה מלדת ואין לה בנות כי אם בנים, והוא רצונו לקיים פו"ר בזכר ונקבה, לכן עכשיו שעברה על התנאים הכתו' בשטר והרי הוא נאמן כמ"ש בשטר ה', גם עכשיו אינה בת בנים וכבר הולכה ונשתטחה בא"י ובחוצה לארץ על הצדיקים המפורסמים, גם הלכה אצל הרופא, הוא רוצה לגרשה ומוכן לשלם לה כל סכ' כתו', ודורש ג"כ לפנקס ע"י רב הדומ"ץ מאזאגאן כל הכלים והחפצים שהולכה עמה.¹⁴

ר' מנחם גבאי השיב בכתב ז"א שהתוכן שלה הוא [היינו שמצטטים את תוכן דבריו במכתבו]. שהבעל אינו יכול לגרש מפני הבת והציע כמה פוסקים שדברו בזה. גם שם כתוב שהאשה בת בנים מהרופא שהיא ראויה להתעבר, ועל הקללות שהוא תנאי ג' הכתוב בשטר ה' השיב ר"מ גבאי והכחיש ואמר שהאשה הגידה לו להד"מ. ודרש זמן ט"ו יום בכדי שיוכל להשיב עבור שטר ה' יען שלא היתה לו ידיעה מקודם.¹⁵

מ' קאסטיאל השיב שהבדי"ץ שהיו מלפנים מרראקש 1948 כבר דנו את הדין אותו ראובן שהיה לו בן א' עם אשתו ודרש לישא א"א עליה או לגרש וזכה בדינו. ר"מ גבאי חזר והשיב על דברי מ' קאסטיאל שאפילו אם תמצא לאמר כדברי מנחם ה' ודנו כן הרבנים ז"ל. כ"ז היה לפני התקנות המועצה שתקנו שלא לגרש בלי סיבה ודרישת מנחם ה' אינה סיבה.¹⁶

ג. דרישת מזו' למפרע שכר הליכה, לינה, ושכר המורשה. וכן בדין הרוצה להיכנס לבית בעלה – היכן שהייתה קודם לזה.

ר"מ גבאי דורש בקו' מס' 3837 מזו' האשה מיום שהלך בעלה 3 חדשים הבעל נתן לידה קו' נסיעתו רק 19,000 פר' ודורש מזו' כפי ערכו [שייתן הבעל לאשתו מזונותיה לפי כבודו ועושרו] ובכלל הוצאות הליכה וחזרה וכו' [שכר הליכת האשה מביתה לבי"ד, וחזרתה] ושכר המורשה. גם דרש לתת בידה מפתחות הבית בכדי להוציא משם מלבושיה וכו' עם איזה מכתבים שיש לה בהם זכות, ואם אינם

¹³ הבעל רוצה לגרש, ומוכן לשלם כל סכום הכתו'. הטענה הא' היא שהאשה מקללתו, וזאת ההיפך ממה שהסכימו ביניהם ככתוב. [וכמובן נגד השו"ע...]

¹⁴ טענה הב' היא שהולידה לו בנים ולא בנות ואינה יכולה לילד יותר, והוא רוצה לגרש, וכיוון שע"פ התקנה אין אדם נושא אשה על אשתו, צריך הוא לגרש.

¹⁵ דחיית צד האשה: א' לגופה של טענה הרי היא ראויה לילד. ב' גם אם לא הייתה ראויה לילד אין לגרשה מפני חסרון הבנות כמ"ש כמה פוסקים. ג' לגבי הקללות הכחיש.

¹⁶ ב"כ הבעל טוען שבעבר ביה"ד הסכימו לגרש בגלל חסרון בנות. צד האשה לעומתו טוען שגם אם כך פסקו כ"ז היה לפני תקנת המועצה שלא לגרש בלי סבה, אבל עכשיו שקיימ"ל אסור לגרש ללא סבה, לא יוכל לגרש וטענתו לא חשיבא סבה.

מאמינים בה להכנס לבדה ישלחו הבדי"ץ סובדי"ץ ולפנקס כל מה שהיא רוצה לקחת.¹⁷

מ' קאסטיאל השיב אודות המזו' שאם לותה ואכלה תביא ראייה והם ישלמו לה, ומכאן ולהבא יעריכו הבדי"ץ ערך המזו' והבעל ישלם, עמ"ש ר"מ גבאי על הוצאות מינוי המורשה זה אין צורך אלא תכתוב כתב א' לבדי"ץ ואינה צריכה למנות מורשה, ועל המפתח ולהוציא איזה כתבים וכו' ע"ז השיב קאסטיאל שאינו רשאי להכנס לבית שום אחד רק בעל הבית לבדו ואם יש להאשה ה' איזה זכויות כתובים וכו' תגיד מה הזכויות ואיכה הם מונחים ותמסור המפתח ביד הסובדי"ץ ואם ימצאו איזה זכויות ינתנו בידה. עוד דרש ר"מ גבאי בכדי שהאשה תכנס לביתה משך זמן הצריך לה להעמידה בדין [שתהיה האשה בביתה עד יום עמידה בדין]. מנחם השיב שבביל זה יכולה לשבת במלון והבעל ישלם. קו' ג"ד הרוחנו זמן ט"ו יום לר"מ גבאי להביא ראיותיו וכו'.¹⁸

ד. א. בנד"ד כיון שרוצה לגרש [ולא רק לישא אשה אחרת] שפיר יכול לטעון שחפץ הוא בהולדת הבת כדי לקיים מצוות פו"ר. ב. יכול לגרש כיוון שמקללתו.

פסק: מ"ש ב"כ האשה שלא נוכל לשפוט שפוט בדין זה כ"א עד שתכנס לביתה ותוציא זכויותיה ולא האמינה את הסובדי"ץ שיכנסו הם במקומה ותוציא לה כל אשר תאמר להם להוציא לא צדקה בזה ומוכח מזה להדייא שאשה זו אין לה שום זכות ורק תואנה היא מבקשת להכנס לביתה ומשם לא תצא עוד וכמ"ש ב"כ הבעל בטענותיו ה"ה בתיק. והבעל ה' הלאה אותנו במכתביו השכם ושלוח ה"ה בתיק באמרו שהוא בצער גדול בצרפת מהקור השורר שם ואינו רוצה לחזור למאורקו עד שנחרץ משפט ביניהם לסבה כעוסה אצלו [היינו שהוא (כועס ו) רוצה כבר לגרש ואינו רוצה להאריך את הדין] כמ"ש אלינו אחיו מרדכי ההולך ובא אצלנו עע"ז, לכן דינא הוא שאין להחמיץ את הדין עוד.

וזה מה שנלע"ד שיכול הבעל ה' לגרש את אשתו ה' גם מחדא מהנך תרי טעמי.

א. היא טענת הבת, וכה"ר דהלכתא כוותיהו דמצות פו"ר בעינן בן ובת.¹⁹ ומ"ש ב"כ האשה בזה ומייתי בדיה להא דתנו רבנן הנו"צ ז"ל [נופת צופים – בירדוגו]

¹⁷ דורש ב"כ האשה לתת לה שכר, מזו', הליכה וחזרה לבי"ד, שכר המורשה, ומפתחות ביתה שתוכל לקחת חפציה.

¹⁸ לעומתו ב"כ הבעל טוען לגבי מזו' שהוציאה תביא ראייה שלותה ואכלה, לגבי שכר המורשה שאינה זכאית כי לא מחובתה לקחת ויכולה להביא משפטה אל האלהים ללא מורשה, ולגבי כניסתה לדירה תאמר לשלוחי בדי"ץ ואשר תרצה להוציא יוציא. גם עד סוף הדיון תלון במלון ולא בביתה.

¹⁹ (יבמות סא, ב): "לא יבטל אדם מפריה ורביה אלא אם כן יש לו בנים – בית שמאי אומרים: שני זכרים; ובית הלל אומרים: זכר ונקבה, שנאמר: זכר ונקבה בראם".

להלכה נפסק כדעת בית הלל, והמצווה מתקיימת על-ידי הולדת בן ובת, על דרך בריאת העולם על-ידי הקב"ה. כך מבואר בלשון הרמב"ם (אישות טו, ד): "כמה בנים יהיו לאיש ותתקיים מצוה זו בידו – זכר ונקבה, שנאמר (בראשית ה, ב): זכר ונקבה בראם".

והאש"ל ז"ל [אשר לשלמה - דנאן] כיעו"ש בטענותיו שביום המושב ושבמכתביו אלינו, ויוספים אנחנו שגם הרבנים החיי' עמרם סי' מ"ז וה' דבר אמת [- מונסונגו] ח' אהע"ז סי' ב' וסי' נ"א הכי ס"ל למרנן ז"ל, מ"מ אנן בדידן ראו ראינו פס"ד מס' 1057 לבי"ד שלפנינו שדעתם ז"ל שיכול לישא א"א על אשתו גם בשביל הבת כיעו"ש וכמ"ש ב"כ הבעל ה' בטענותיו ולהם שומעים שמשם "בארה' שפה מחזיק" ככה דנים והולכים וכפשוט דברי רבינו מוהריב"ץ ז"ל בס' מוצ"ב [משפט וצדקה ביעקב] ח"א סי' ר"ד ועיין לה' כר"ח כרם חמר - אנקווה] סי' י' ולא כתבנו זה אלא לרוחא דמילתא שבנד"ד אתייה ככ"ע שע"כ לא אמרו הרבנים הנו"צ וסיעת מרחמוהי ה' ז"ל אלא לעניין לישא א"א על אשתו ומשום חומרא דשבועה דלא ישא דרמייה עליה נגעו בה, הלא תראה לה' חיי עמרם ז"ל שכתב שם שלפי התק' ש"ש גש"ן שאפי' בהימצא לסוף העשר שנים זרע נקבה אינו יכול לישא א"א בשביל העדר הזכר עי"ש, מכאן אתה למד שמחומר השבועה דלא ישא הוא כל זה. ופשוט שאין למדים משם למי שרוצה לגרש אפי' בזה"ז דאיכא תקנת מוה"ר שלא לגרש אשה א' אפי' אם היה במציאות שלא חזרו וחדשו תקנה אחרת במקומה שהיא תקנת ש"ש ליהודים היתה אורה דאיך יעלה על הדעת לו' ללמוד מן התקנה שלא לגרש גם בהעדר הזכר לסוף עשר ופשיטא דדבר זה לא נתן להאמר וכ"ש להכתב ואף משם אין ראיה שגם לפי דברי התקנה האחרונה ש"ש ליהודים היתה אורה ושמחה שחזרו לו דבעינן שיהיה העדר הזכר ואז יכול לישא אבל בהעדר הנקבה אינו יכול וכמו שסיים שם ה' חיי עמרם ז"ל ה' שאין ללמוד ממנה למי שבא לגרש בשביל הבת, דשנייה דא מן דא וגבה טורא ביניהו מחמת השבועה דאיכא כשלא ישא וכמ"ש ולא כן בבא לגרש דבזה ליכא לתא דשבועה הא ודאי שיכול לגרש כדי לישא א"א להוליד ממנה בת כדי לברך על המוגמר של מצות פו"ר וגם בזמננו דאיכא לתקנת מוה"ר²⁰.

ב. יכול הוא לגרשה מחמת שאמר שהיא מקללתו ובמקללת בעלה מצינו להשו"ע סי' קי"ט ס"ד שמצוה לגרשה כיעו"ש בבאה"ט שם סק"ד שפי' שהיא בעלת מריבה שמצוה לגרשה אפי' בזוג א' כיעו"ש והיא הא מינתו עליו כמשו"ח בידו ודברי האשה להכחיש השטר אינו אלא מן המתמיהים וזה פשוט ואין צריך לפנים.

ה. א. איננה רשאית להיכנס לביתה הקודם. ב. בעלה צריך לתת כל מה שצריכה, מזו' וכו' עד שיפרע סכ' כתו' ויגרש. ג. איננה זכאית לקבל שכר טרחת הב"כ. ד. זכאית בדמי הנסיעה לבי"ד וממנו חזרה, וכן בדמי שכר הלינה בעיר ביה"ד בימי הדיון.

ואחר שהוכחנו שגם באחת ועלתה לו לגרשה, כ"ש הכא דאיתנהו לתרוויהו ובהצמדם יחד הא ודאי לית מאן דימחא בידיה. ומ"ש ב"כ האשה שתכנס לביתה להוציא מלבושיה וזכויותיה יפה השיב בזה ב"כ הבעל שהאשה תאמר לסובדי"ץ המלבושים שהיא צריכה וזכויותיה איפה הם נמצאים והם יוציאום אליה, ומלבד שדינא הוא לתת לה מלבושיה שם נמצא ושם היה מרדכי אחי הבעל ה' ואמר שכל

²⁰ דעת הפוסקים היא דאף מחסרון הבת יכול לגרש ואף ששם דיברו על הרוצה לישא א"א על אשתו, מ"מ כ"ש בהרוצה לגרש, שיכול, ואף האוסרים לישא א"א על אשתו בכה"ג, הוא משום חומרא ד"לא ישא אשה אחרת על אשתו" אבל בבא לגרש יודו דיכול.

אשר תאמר לתת לה ממלבושיה הרי הוא מוכן לתתם לה כל הצריך לה. גם מה שדרש שכר המורשה לא צדק בזה שהרי אפשר לשלוח לה סופרי בי"ד וטוענת לפניהם והם יגידו לבי"ד וכמ"ש בטור ש"ע חו"מ סי' קכ"ד ולא היה לה להעמיד מורשה. אלא מה שדרש המזו' הא ודאי שחובת גברא לתת לה והערכנוהו 1000 פר' ליום כעשיר סתם וביום השבת ומועד יכפיל, וזה מיום שתבעה בקו' ה' גם מזו' שקודם לכן כל מה שתברר שלותה ואכלה חייב לשלם לה כפי ההערכה, וגם הוצאות נסיעותיה כדי לעמוד בדין, ובכלל זה אם הוצרכה ללון במלון בשביל זה, וכמ"ש בטענותיהם ג"כ חייב לשלם לה.

אמור מעתה שקם דינא שיכול ורשאי הבעל ה' לגרשה אחר שיפר"ל סכי' כתובה כפי הדין וגם וגם מזו' שמיום קובלנתה סך 1000 פר' ליום וביום השבת ומועד בכפילה וגם כל מה שלותה ואכלה מקו' הקו' כל מה שתברר ישלם לה עד כדי ההערכה גם הוצאת נסיעה וחזרה לביתה שעשתה לעמוד בדין ובכלל זה גם שכר לינה במלון אם שלמה בשביל העמידה בדין ה' גם חו' הבעל לתת לה מלבושיה הצריכים לה וכמו שקבל עליו אחי הבעל ה'. ואך מה שדרשה להכנס היא בעצמה ולא להאמין בסובדי"ץ לא צדקה בזה וכמש"ל.

זהו מה שנלע"ד ונאמר ביום 15.12.58. לב"כ הבעל ה' ולב"כ האשה ע"י המזכיר ששלח הפס"ד בכתב יום - נ.ב. במקום הסגו שבשיטה העשירית צריך להוסיף איזה דברים, והרי הם כתו' בדף 142. והשו"ב וקיים ע"ה מכלוף אבוחצירא ס"ט ע"ה יוסף חיים מיימראן י"ץ ע"ה רחמים שמעון הלוי י"ץ.

איסור אכילה ושתייה בתשעה באב

א. תשעה באב אסור באכילה ושתייה, וברחיצה וסיכה ונעילת הסנדל ותשמיש המטה¹. וכל האוכל ושותה בתשעה באב אינו רואה בשמחת ירושלים. וכל המתאבל על ירושלים, זוכה ורואה בשמחתה (שו"ע סי' תקנ"ד ס"א וסכ"ה).

ב. ואסור אפילו לטעום התבשיל בתשעה באב לבדוק אם יש בו מלח או תבלין כראוי, אפילו כשאינו מכניס לפיו שיעור "רביעית", ויודע שיפלוט הכל. (נע"פ שו"ע סי' תקס"ז ס"א).

ג. מי שדרכו לרוחץ פיו בכל בוקר, אין ראוי לעשות כן בתענית ציבור, וכל שכן בתשעה באב. ואם יש לו צער גדול כשאינו רוחץ פיו, יש להתיר כשנזהר ביותר לכפוף ראשו ופיו למטה שלא יבואו מים לגרונו. (נע"פ שו"ע סי' תקס"ז ס"ג, ומשנ"ב סקי"א).

ד. עוברות ומניקות מתענות בתשעה באב כדרך שמתענות ומשלימות ביום הכפורים (שו"ע שם ס"ה. והרמ"א בהג"ה סי' תקנ"ג ס"א). אבל אם יש להן איזה חולי פטורות מלהתענות (חזו"ע עמוד רע"ט).

ובתשעה באב דחוי, שחל בשבת ונדחה ליום ראשון, מעוברות ומניקות רשאיות לאכול, כדין שלוש צומות. ולא תאכלנה להתענג במאכל ובמשתה אלא כדי קיום הולד. (חזו"ע עמוד ס'. שו"ת שערי ציון ח"א סי' י"ג).

ה. יולדת כל שלשים יום מותרת לאכול בתשעה באב, ואינה צריכה אומד. הג"ה, ומיהו נוהגין להתענות כל זמן שאין להן צער גדול שהיה לחוש לסכנה, והמיקל לא הפסיד (שו"ע שם ס"ו). והעיקר להלכה כפסק מרן השלחן ערוך. והיינו דוקא לאחר שבעה ימים מן הלידה, אבל תוך שבעה ימים, אסורה להתענות (חזו"ע עמוד ר"פ).

ו. המפלת אחר ארבעים יום להריגתה דינה כיוולדת, וכל שלשים יום מיום ההפלה אינה צריכה להתענות בתשעה באב (חזו"ע עמוד ר"ח).

ז. אשה מינקת שהתינוק שלה אינו מרגיש בטוב, והרופא אומר שאם תתענה יזיק לתינוק שינוי החלב, מותרת לאכול. (אחרונים, בכה"ח סי' תקנ"ד אות ל"ב. ועע"ש. חזו"ע עמוד ס"ג ועמוד רע"ט).

ח. חולה שאין בו סכנה, מותר לאכול בתשעה באב, ואינו צריך אומד אלא מאכילים אותו מיד, דבמקום צער לא גזרו רבנן. (שו"ע סי' תקנ"ד ס"ו). וכל שהוא חלוש וכואב בגופו, ונזקק לאכול לרפואתו, מאכילין אותו. (מאמר מרדכי, משנ"ב, כה"ח סי' תקנ"ד אות ל' ול"ג).

¹ יש מי שאומר שלא יישן בליל תשעה באב עם אשתו במטה אחת, ונכון הדבר, משום סייג וגדר (שו"ע סעיף י"ח). אם חל תשעה באב בשבת מותר בכולן אפילו בתשמיש המטה. הג"ה, ויש אוסרין תשמיש המטה, וכן נוהגים (שם סי"ט). וכתב בחזון עובדיה (עמוד דש) שמנהג בני ספרד בזה כמרן השו"ע, ומנהג בני אשכנז כהרמ"א. ושאפילו למנהגם, אם חל ליל טבילה בליל שבת, אין להחמיר.

ט. וכן חולה שכבר נתרפא, אלא שהוא עדיין חלוש מאוד, וכן אם הוא מצטער הרבה וחושש שיחזור חליו, אוכל בלא אומד. רק שלא יאכל מעדנים. (אחרונים, בכה"ח סי' תקנ"ד אות ל"א).

י. חולה שנוזקק לבלוע כדורים לרפואה, מותר לקחתם בצום, כי הם דבר שאינו ראוי לאכילה. (אחרונים, בכה"ח סי' תקנ"ד אות ל"ד). ודוקא בגלולות שאין בהן טעם טוב שהחיד נהנה. ואם אי אפשר לו לבלוע הגלולה בלי מים, מותר לבלועה עם מעט מים. (חזון עובדיה עמוד ל' ועמוד רע"ט).

יא. אנשים תשושי כח או זקנים שהתענית צער גדול להם, והרופא אומר שהתענית תזיק להם, אפילו אין שם חשש סכנה כלל, לא יתענו. ואינם צריכים התרה².

ודע שבענין האנשים הזקנים הכל לפי כוחו וענינו של כל אחד ואחד, כי בעינינו ראינו זקנים מופלגים שהפליגו בתעניות והאריכו ימים, וכל הזקנים שראינו וידענו לא שמענו שיבטלו איזה תענית, אלא אדרבה הוסיפו עוד משלהם כהנה וכהנה, והחכם עיניו בראשו לשקול כל דבר לגופו. וכבר כתב מרן (סי' תקע"א ס"א) שהיושב בתענית אם הוא יכול לסבול התענית נקרא קדוש, ואם לאו כגון שאינו בריא וחזק, נקרא חוטא. עכ"ל. ואחד המרבה ואחד הממעיט ובלבד שיכוין לבו לשמים.

יב. כל הצריך לאכול בתשעה באב לא יענג עצמו בבשר ויין, רק יאכל מה שצריך לו. (מ"ב אות ד'. כה"ח אות ז'). והוא הדין לתשושי כח וזקנים שהרופא אומר שהתענית מזיק להם. (רוח חיים. כה"ח אות ו').

יג. מי שאינו יכול להתענות מחמת חולי וכיוצא בזה, אינו צריך התרה³ ורשאי לאכול כהרגלו תמיד, ואינו צריך אומד (שו"ע ס"ו), ואינו צריך לאכול פחות פחות מכשיעור (חזו"ע עמוד רפ"ח).

יד. נחלקו האחרונים אם חולה וכדומה שהותר להם לאכול בתשעה באב, יאמרו "נחם" בברכת המזון או לא, והכרעת מרן הראש"ל (חזון עובדיה עמוד רפ"ח) דשב ואל תעשה עדיף.

טו. חולה שנוזקק לאכול בתשעה באב שחל ביום ראשון, או שחל בשבת ונדחה ליום ראשון, יבדיל תיכף במוצאי שבת. (שו"ת הכנה"ג חאו"ח סימן ע"א). ויכוין להוציא בני ביתו. (ברכ"י, זכו"ל, מול"ח שם אות מ"ט). ואם אינו צריך לאכול תיכף במוצאי שבת, לא יבדיל עד שיצטרך לאכול⁴.

טז. יש אומרים שחולה הנצרך להבדיל בתשעה באב לא יבדיל על היין אלא על שאר משקין. ואם מבדיל על היין יתנהו לתינוק לשתותו (כה"ח אות ט'). ומרן הראש"ל שליט"א (חזו"ע עמוד שמ"ח) העלה שיש לו לשתות יין או מיץ ענבים מלוא לוגמיו, כי אינו מתכוין לשתות היין לתענוג, אלא לצורך קיום המצוה.

² רוח חיים, כה"ח (סי' תקנ"ג אות ו'), חזו"ע (עמוד ס"ה ועמוד רע"ט). [נא"ה, והנה בחזון עובדיה להלן (עמוד רע"ט) כתב שיאכל פחות פחות מכשיעור, שמכיון שאינו חולה אלא שמצב חולשתו מונעו מלהתענות, לא יאכל כרגיל. וכמו שכתבו האחרונים בענין הנצרך לאכול כדי שלא תדביקנו ח"ו המגפה. ויש לדון בזה, דהתם מיירי באנשים בריאים שיכולים לצום ככל ישראל וככל השנים, משו"ה הצריכום להחמיר כן, אבל בנ"ד דזקנים ותשושי כח, הרי דינם כחולים הפטורים מעיקרא מן הצום. וצל"ע].

³ כן כתבו בשו"ת זרע אמת (חאו"ח סי' ע"ה), ומרן החיד"א במחזיק ברכה, וזכור לאברהם, ושערי תשובה. וכמובא בכף החיים (סי' תקנ"ג אות ב'). וכתב שגם בט' באב א"צ התרה. ומה שכתב בורע אמת שם חוץ מט' באב, הוא משום שעיקר השאלה היתה על ג' צומות שהם מצד מנהג, אבל ט' באב שהוא מהדין פשיטא שא"צ התרה.

⁴ ועיין בזה באורך בשו"ת שערי ציון ח"א (סימן י"ג).

יז. משימלאו לבת י"ב שנה ויום אחד, ולבן י"ג שנה ויום אחד, חייבים הם להתענות אעפ"י שלא הביאו שתי שערות, וקודם לכן אינם חייבים. (פמ"ג ס' תקנ"ב בא"א אות ב' בשם א"ר. מ"ב בבה"ל. כה"ח אות א'). ולא דמי ליום הכפורים (בס' תרט"ז) שכבר מגיל י"א שנה מחנכין הקטנים לצום, דתענית כיפור החמירו בה מפני שהיא מן התורה, אבל תעניות אלו אינן אלא מדרבנן, ואין להחמיר בהם משום חשש סכנה. ומיהו חינוך לתענית של שעות שלא שייך בו סכנה כלל, יש לחנכם גם בשאר תעניות⁵.

יח. חתן שאירע אחד מן הצומות תוך שבעת ימי המשתה שלו, חייב להתענות. כי הצום שהוא "אבילות דרבים" דוחה את שמחתו שהיא "רגל דיחיד", ומקרא מלא דיבר הכתוב אם לא אעלה את ירושלים על ראש שמחתי⁶ והוא הדין בבעל ברית שחייב להתענות⁷.

יט. אבל אם התענית חל בשבת ונדחה ליום א', יתפללו מנחה אחר חצות היום, ורוחץ ואינו משלים תעניתו לפי שיום טוב שלו הוא, כמ"ש מרן בשו"ע (ס' תקנ"ט ס"ט) בבעלי ברית. וכל שכן הוא לשאר התעניות. ואעפ"י שיש מהאחרונים שמחמירים בזה (עי' כה"ח שם אות ע"ד), כבר העלה מרן הראש"ל בשו"ת יביע אומר (ח"א חאו"ח ס' ל"ד) שכן ראוי להורות. וזה דלא כמו שכתב בנתיבי עם (סימן תקמ"ט ס"א). ובעלי הברית הם אבי הבן והמוהל והסנדק⁸.

בברכת התורה

שלמה משה עמאר

הראשון לציון

הרב הראשי לירושלים

⁵ ערך השלחן (סי' תקנ"ד אות ב'). וכ"כ בבית הלל יו"ד (סי' רס"ה). וכמובא כל זאת בכף החיים (שם אות כ"ג). ומיהו דעת המטה יהודה אינה כן. והרמ"ע ז"ל כתב דקטנים מאכילים אותם לחם ומים בלבד, כדי שיתאבלו עם הצבור. והמג"א (סי' תקנ" סק"ב) כ' דהיינו דוקא כשיש לו דעת להתאבל. גם הח"א כ' דאעפ"י שאין מחוייבים לחנוך קטנים אפי' בתענית שעות, ואפילו בבן י"ב שנה, מ"מ ראוי לחנכם שלא יאכלו רק כדי קיום הגוף לחם ומים או מאכל פשוט. והובא במ"ב (ס"ק ה'). ובכה"ח (אות ט') כתב דבס' הלכה ברורה (אות א') השיג על דברי הרמ"ע הנז', וכתב שכמדומה שלא נהגו כן. וגם החיד"א בברכ"י (אות א') כ' שלא נהגו כן. וראה עוד למרן הראש"ל שליט"א בס' חזון עובדיה (עמוד ס"ו).

⁶ כן כתב הריטב"א פ' בתרא דתענית. וכן משמע מהתוספות בעירובין (דף מ' ע"ב). וכן דעת המג"א (סי' תקנ" סק"ה). וכ"כ הכתונת יוסף (סי' ה'). וכ"פ מהר"י עיינא הובא בברכ"י (סי' תקמ"ט אות ב'). ודלא כמ"ש הבית דוד (סי' תע"ו). כף החיים (סי' תקמ"ט אות ט').

⁷ וגם הבית דוד הנז' מודה בזה. כף החיים (אות י'). ע"ש. ועיין עוד בספר ויאמר יצחק (דף ל"א ע"ב אות ג') מענין זה. יע"ש. ושור"ר בס' זכר עשות להרה"ג מהר"י ארגואיטי ז"ל (עמוד קס"ב אות כ"ח) שהאריך הרבה בענין זה וגם הוא העלה שחייב להתענות. מלבד בתענית יארצייט דלא יתענה. יע"ש.

⁸ בית יוסף. וכ"כ הרמ"א בהג"ה (סי' תקנ"ט ס"ח). וכ"פ המג"א (סקי"ב) שם. והח"א וקיצור שו"ע, ומשנ"ב שם (אות ל"ו). ועיין כה"ח שם (אות ע"א).

ושור"ר בספר פעולת צדיק להגר"י צאלח ח"ג (סי' קמ"ז) שכתב דמנהגם שלא להתיר אפילו לאבי הבן לאכול בעוד יום, ואפילו בי"ז בתמוז שנדחה ליום א', וע"ש בדבריו הנעימים.

חששות ערלה בעבר הירדן והאם יש מקום להחמיר בזיתים המגיעים ללא פיקוח על ערלה ממדינת ירדן – חלק א

צום גדליה תשע"ז, יהפכה הקב"ה ליום ששון ושמחה

לכבוד מעלת ידידי ורעי העומד על משמר הכשרות

הרה"ג רבי ראובן בנינו שליט"א

רב בעיר עפולה יע"א

הנה מה ששאל ממני כבודו בבוקר יום זה, על ששמע מאחד הרבנים שאין לצרוד זיתים מגידול נכרי במדינת ירדן אלא ממקומות מסויימים [במחוז מפרק הנמצא מעבר לגבולות עבר הירדן], שהם בוודאי מחוץ לגבולות מחששות של איסור ערלה שספיקו לחומרא. והנה על אתר עניתי לכבודו שאין בזה כלל בית מיחוש, ואדרבה באותם מקומות ספיקו לקולא, ואבאר את דברי. וראשית אבוא לדון מה הם גבולות עבר הירדן, ובזה כבר כתבתי בכמה מקומות ובכמה תשובות, ואחזור על עיקרי הדברים:

א. גבולות עבר הירדן:

הנה בעבר הירדן, יש מקומות גם בעמון וגם במואב שלא טיהרו, ויש שטיהרו. כאשר מואב שלא טיהרו בסיחון נמצא בין נחל זרד שמסתיים מתחת ים המלח, לבין נחל ארנון, הממוקם באמצעיתו של ים המלח, בערך ממול עין גדי, כלומר, כל החלק המזרחי של מחצית הים לכיוון דרום, הוא מקום שלא טיהרו בסיחון, והוא כח"ל גמור. ובוודאי שכל אשר מתחת מקום זה לאורך כל הערבה. ומאידך מעל נחל ארנון כל השטח המזרחי לים המלח, כלפי צפונה עד נחל יבוק, הוא עמון ומואב שטיהרו בסיחון, להוציא את הפינה הימנית של שטח זה בסמוך ל"דרך המלך" שהוא מקום בני עמון שלא טיהרו בסיחון. ומעל נחל יבוק צפונה ומתרחב לצד המזרחי, היא ארץ הבשן, הגלעד והגולן, ובצפונה מגיע עד הר חרמון, כאשר הר חרמון גם נכלל בזה. ובתורה הקדושה מצוינים גבולות עבר הירדן כאשר מתואר בדברים פ"ב פ"ג מתארת התורה את מעבר נחל זרד, ובפסוקים יז–יח, מתארת התורה את המעבר בסמוך למואב שם ממול עמון [=שהוא לצד צפון וכמבואר ברש"י שם] ולא להתגרות בס. ובפס' כ"ד מתארת התורה את המעבר של נחל ארנון ואת המלחמה בסיחון מלך חשבון, ושם בפס' ל"ו, מתואר הגבול שהיה מערער אשר על שפת נחל ארנון ועד הגלעד. ובפס' ל"ז מציין משה רבינו שזה לא כולל את ארץ בני עמון [שזה מתואר בתורה אצל נחל יבוק וערי ההר]. ובפרק ג

מתאר משה רבינו את המשך הכיבוש בבשן ומלחמתם בעוג מלך הבשן, ובפס' ד מתאר משרע"ה את הכיבוש של שישים עיר בחבל ארגוב [=בתרגום תירגם פלך טרכונא, ונמצא לצד צפון של הבשן], ובפסוקים ח-י, מתאר משה רבינו את הגבולות של חלק זה "ונקח בעת ההיא את הארץ מיד שני מלכי האמורי, אשר בעבר הירדן, מנחל ארנון עד הר חרמון, צידונים יקראו לחרמון, שריון. והאמורי יקראו לו שניר. כל ערי המישור וכל הגלעד וכל הבשן עד סלכה ואדדעי ערי ממלכת עוג בבשן". וכן מבואר ביהושע (פי"ב פס' א): "ואלה מלכי הארץ וגו' בעבר הירדן מזרחה השמש מנחל ארנון עד הר חרמון וכל הערבה מזרחה", הרי שבבואו לתאר את הכיבוש מעבר לירדן, מתחיל את תחילתו בנחל ארנון ואת סופו בהר חרמון.

ועד היכן הגבול המזרחי של עבר הירדן, הנה כבר חקר זאת רבות באדמת קודש וזיהה את המקומות המופיעים במקומות השונים, וציירם במפה שלו. והנה בקצה המזרחי של מואב שלא טיהרו בסיחון, ועמון ומואב שטיהרו בסיחון וכן בארץ הבשן והגולן הוא צייר סימן של דרך גדולה, וקראה: הדרך הגדולה ההולכת מדמשק לתימן [למיכין], ואין זאת הדרך הגדולה ההולכת למדבר הנזכרת בספרי בסוף פרשת עקב, וכן בתוספתא שביעית פ"ד הי"א, וכן נמצא בכתובת ברחוב, בכל המקומות הללו נזכרים תחומי ארץ ישראל שהחזיקו עולי בבל, ובסוף הדברים מנו גם את הדרך הגדולה ההולכת למדבר, ונחלקו הרבנים והחוקרים על מיקומה של דרך זו, וארבע דיעות מצינו, ו"א שהיא דרך צאת בני ישראל מארץ מצרים, ו"א שהיא דרך ארץ פלשתים לאורך החוף, ו"א שהיא דרך הנמצאת בפאת דרום החוצה את מדבר סיני ובאר שבע. ויש אומרים שהיא הדרך הגדולה ההולכת מדמשק אל המדבר ומגיע למכה, שבדרך זו היו הולכים רבבות העולים למכה. והנה כדיעה אחרונה כתבו כמה מן הרבנים החוקרים ובהם הרא"מ לונץ, וכן כתב בתחילה גם הרי"ג בספרו אדמות קודש, אלא שבסופו של דבר בעמ' קמו, חזר בו, וכתב שם שאכן בתחילה חשב שזו הדרך ובדרך זו החזיקו גם עולי בבל, והמטרה הייתה כדי שהכהנים השומרים בטהרה ולא יוצאים למקומות בהם מקבלים מטומאת ארץ העמים, השאירו להם דרך זו למען ילכו בה מהערים המקודשות שבארץ עוג, אל עמון ומואב שטיהרו בסיחון, אלא ששוב עזב רעיון זה והגיע למסקנא כי המדובר הוא בדרך ההולכת מנגב ארץ ישראל אל המדבר הידוע שהוא מדבר סיני [ועי"ש שמונה ומתאר את המסלול של הדרך הגדולה בפרוטרוט]. אמנם במשנת יוסף עמ"ס שביעית בפרק שישי (עמ' קכט ובהערה מ שם), העיר אל נכון שהביטוי הדרך הגדולה שהיא ראשית מתאימה הרבה יותר לדרך מפורסמת זו המובילה מסוריה לערב, ועוד שהיא הולכת לאורך כל המדבר הגדול, וזה מתאים הרבה יותר ובפרט לגירסת הריבמ"ץ בירושלמי שם, שגרס ההולכת במדבר. ועוד בהערה שם, האריך להוכיח שהעיקר הוא שהדרך הגדולה הכוונה לדרך זו, וכפי המקובל. והנה אם כן יש לומר כפי שנאמר שם שדרך זו היא הקצה המזרחי בעבר הירדן, ולכן גם אנו תיארו אותה כקצה ארץ עמון ומואב. משא"כ בארץ הבשן שנמשך מזרחה גם לחבל ארגוב ולחשבון הנמצא כ 56 ק"מ מזרחית לדרך הגדולה. ובמפה שציירתי בס"ד עקבתי אחר כל המסלול של הדרך הגדולה יותר מ 500 ק"מ, מדמשק למדינה, וציירתי את הדרך הזו לפי תוואי הגבול ממש, והיא משמשת הקצה המזרחי בחלק עמון ומואב, ועוברת באמצע ארץ הבשן, וכמצויר במפה שציירתי בס"ד.

והנה לפי המתואר כאן כל אשר דרומית לנחל זרד לכיוון הערבה ומטה הכל כדי חו"ל ללא כל ספק, ובתשובה אחרת הוכחתי שכן הדין בכל אשר מעבר לנחל הערבה, והדברים מפורשים במהר"י קרא על יהושע, וראה בארוכה בשביתת

השדה (עמ' לד ואילך). וכמו כן הפינה הימנית של ארץ עמון ומואב הנמצאת בסמוך להר נבו וכוללת את רבת עמון של ימינו, גם היא לא נכבשה ודינה כח"ל לכל דבר. והוא הדין כל אשר מזרחית לדרך הגדולה מנחל יבוק ומטה. ומאידך לכיוון מעלה נמשך עבר הירדן עד לאחר הר הדרוזים, ושם טיהרו עם ישראל כשכבשו את עבר הירדן. ורק אשר מזרחית לחשבון [כפי שציירתי במפה שהו"ל] דינו כח"ל, ואכן מחוז מפרק נמצא מחוץ לגבולות אלו, ודינו כשאר שטחים שמתחת לנחל זרד.

ועד היכן נמשך כיבוש עבר הירדן לצד צפון, הנה בקובץ "משנת השמיטה" (ח"ב עמ' 564), כתב בעל המאמר שהמנהג אצל יושבי חבל ארץ זו (דרום ומרכז הגולן) כדעת הפוסקים שחלק זה הוא מן הגליל, ולא מעבר הירדן, ונוהגים שם ככל ארץ ישראל שנכבשה ע"י עולי בבל. ואחר זמן שבתי ועיינתי בתשובה זו, וראיתי שמהלך הדברים והמסקנא הם תמוהים בעיניי ביותר, שהנה עיקר סמיכתו שאין הירדן מהווה גבול הוא מהגמרא בבכורות (דף נה ע"א), שאומרת על דברי רבי מאיר במשנה שם, שהירדן מהווה הפסק למעשר בהמה, כלומר, אם יש חמש בהמות מכאן וחמש מכאן וירדן באמצע, אין הם מצטרפים לחייבם במעשר בהמה. ומביאה הגמרא שם שני הסברים לכך, לפי רבי אמי הטעם הוא מאחר שאינם קרובים זה לזה, ולפי זה אם יהיה גשר הם כן יצטרפו. ועל טעם זה מקשה הגמרא בהמשך, ונשארת בקושיא. אולם לפי רבי חייא בר אבא בשם רבי יוחנן, הטעם הוא מחמת הפסוק ביהושע (פי"ח פס' כ) שנאמר שם "והירדן יגבל אתו לפאת קדמה", ומוכח שהכתוב עשאו לירדן גבול בפני עצמו. ומקשה הגמרא אלא מעתה "ותאר הגבול, ועלה הגבול" הכי נמי הכתוב עשאו גבול בפני עצמו? שאני התם, דאמר קרא, זאת תהיה לכם הארץ לגבולותיה סביב, כולה ארץ ישראל גבול אחד היא. אי הכי ירדן נמיו ארץ ולא ירדן. מימרא נוספת מביאה הגמרא בשם רבי יוחנן: אמר רב"ח א"ר יוחנן, אין ירדן אלא מבית ירחו ולמטה. תניא נמי הכי, ירדן יוצא ממערת פמיים, ומהלך בימה של סיבכי, ובימה של טבריא, ובימה של סדום, והולך ונופל לים הגדול, ואין ירדן אלא מבית ירחו ולמטה. א"ר חייא בר אבא א"ר יוחנן: למה נקרא שמו ירדן – שירד מן. עכ"ד הגמרא. והנה במאמר שם הוא מניח ומקבל כמה עובדות שבצירוף כולם הם תמוהות ביותר, האחד הוא מצטט את דברי המשנת יוסף, שיריחו הנז' כאן, איננו יריחו שליד ים המלח, אלא לבית ירח הנמצא בדרום הכנרת. יעו"ש. ועל זה כותב שלמרות שהירדן יורד מן שהוא הבניאס, בכל זאת איננו נחשב לגבול אלא מבית ירח, והטעם הוא מצטט מדברי התוס' שם בסוד"ה אין ירדן, וז"ל: "ונראה לפרש דמקרא קא דריש דאין קרי לירדן אלא מבית ירחו ולמטה, דקרא "והירדן יגבול אותו" משתעי מבית ירחו ולמטה". מוכח אם כן שהירדן שימש כגבול רק מבית ירח ולמטה ולא למעלה. ומגמרא זו הוא מקשה, וכלשונו "קשה מאד", על המזהים את גבולה המזרחי של ארץ ישראל עם הירדן לכל אורכו, כי אם אכן הוא הגבול, מדוע הוא לא יפסיק לכל אורכו גם בחלקו הצפוני, ומכל זה הכריח שרמת הגולן היא חלק מהגליל, ואיננה מעבר הירדן. עכ"ד.

ואחמה"ר, כל דבריו תמוהים כאחד, שהרי זה שהירדן משמש כגבול, אין צריך לא את רבי יוחנן, ולא את דברי התוס', אלא פסוקים מפורשים, גם בנחלת בנימין (יהושע פי"ח פס' יט-כ) ששם מתאר הנביא שקצה הגבול הדרומי מזרחי הוא קצה הירדן היורד לים המלח. ואחריו לשבט יששכר (פי"ט פס' כב), אומר הנביא "והיו תוצאות גבולם הירדן". ואחריו לשבט נפתלי (שם פס' לג) אומר הנביא "ויהי גבולם

מחלף וגו' ויהי תוצאותיו הירדן". וכן בסוף פס' לד, "וביהודה הירדן מזרח השמש", ומבאר הגר"א מפני שכל הירדן שייך לנפתלי, וקצה הירדן הוא ביהודה, לכן אמר וביהודה הירדן. וכן ביאר במצודת דוד, וז"ל: "ובגבול יהודה פגע בהירדן העומד במזרח כי גבול צפון יהודה כלה בקצה הירדן הדרומי, ולנפתלי היה כל הירדן לנחלה, א"כ פגע בגבול יהודה בסוף הירדן, וה"ה שפגע בכל השבטים שהיה גבולם עד הירדן, אבל בא לומר שאף שהיה נחלת יהודה בסוף הדרומי מ"מ פגע גם בו". כלומר לנפתלי היה כל הירדן לנחלה, והם היו תוצאות גבולו. ומה נעשה שכל גבולו של נפתלי נמשך עד הצפון למעלה, מערבית לירדן, עד מעל קדש, וכדברי הגר"א שכל הירדן בחלק נפתלי, ואם הירדן יורד מפמייס שהוא הבניאס, הרי שממזרחו לו נמצא את הגולן, שכולה מעבר לירדן, ואין בזה לא ספק ולא ספיקא. ומה שכתב מהמשנ"י שביט ירח היינו לדרום הכנרת ולא יריחו, הנה הדברים מופלאים ביותר, ובפרט שכותב המאמר הביא שם, את תירוץ התוס' שכתב שם, שאירי על יריחו שנמצאת בחלק הצפוני של בנימין, והיא יריחו המפורסמת, ולא יריחו שליד הכנרת כלל. זאת ועוד, שדברי תוס' עצמם שכתב דמקרא קא דריש דאין קרוי לירדן אלא מבית יריחו ולמטה, דקרא והירדן יגבול אותו משתעי מבית יריחו ולמטה, הנה מקרא זה כתוב אצל שבט בנימין, ואם כן מדובר שהירדן הוא הגבול מיריחו, והיינו אותו יריחו השייך לאותו שבט שהוא בנימין. והדברים פשוטים, וא"א לסבול כלל כל פירוש אחר כאן בדברי הגמרא והתוס' [ובפרט שגם כותב המאמר מודה שעד הכנרת הירדן הוא הגבול, וכאן קושיא זו תיקשה גם עליו, שהרי תוס' להדיא מדברים על יריחו שבחלק בנימין, והם אמרו שרק מיריחו דרומה הירדן מתקיים והירדן יגבול אותו, אם כן מיריחו ומעלה אין זה הגבול, אם נלמד את דברי התוס' כדברי הרב הכותב שם, וזה תימה גם לדעתו].

ומה שהקשה אכן מדוע רק החלק מיריחו הוא הירדן שמפסיק ולא זה שמעליו, הנה על קושיא זו השיבו גם רש"י וגם התוס', כאשר רש"י שם כתב בד"ה מבית יריחו, וז"ל: "אבל כל מה דמשיך למעלה מיריחו לא ירדן הוא, דבטל חשיבותו שמתערב בימים גדולים". וגם לפי תי' התוס' הנז' לעיל שמקרא קא דריש, אין הכוונה שמיריחו ולמעלה אין זה נחשב גבול, כי הרי כאמור מפורש בפסוקים שהירדן הוא הגבול עד למעלה בקצה ארץ נפתלי, אלא הכוונה היא שגבול מיוחד להפסק הוא מקרא מיוחד שזה רק באיזור זה. כלומר, לכאורה יש להבין שהרי בגבול בנימין (שם בפסוק יט) כתוב "אל קצה הירדן נגבה, זה גבול נגב", נמצינו למדים שזה קצה הגבול הדרומי מזרחי, אם כן לא מובן מדוע שוב בפסוק כ נאמר "והירדן יגבול אותו לפאת נגבה"? אלא חידוש מיוחד נאמר כאן שירדן "חשוב" שמשמש הפסק הוא רק מבית יריחו ומטה [וביארנו כבר המפרשים שמיריחו ומטה הוא חוץ לעצמאותו, כי עד שם הוא מקבל ממיונות נוספים]. ועכ"פ את עיקרי הדברים למדתי ממה שפירש בספר דברי טובה עה"פ ביהושע שם (פי"ח פס' כ), שמה שלא כתב הנביא "וגבול לפאת קדמה הירדן", וכמו שכתב "וגבול לפאת קדמה ים המלח", משמע שהירדן הוא לא רק סימן גבול, שעד לשם מגעת גבול בנימין ולא יותר, אלא הירדן הוא כמו מחיצה המגבילה את נחלת בנימין שלא תעבור ממזרחו, וכו', עי"ש. כלומר יש כאן דין מיוחד וגבול מיוחד מעבר לגבולות הארץ כסימון, אלא מחיצה המפרדת, ולכן אמר רבי מאיר שהמקום הזה מפריד למעשה בהמה [והדברים מוכרחים, שהרי להלכה לא נפסק כרבי מאיר, ולאורך כל הגבול זה מצטרף, ודוק].

ועוד ראה בברכ"י הנז' לעיל, שכתב שהסוגיא בגמרא בבכורות איננה נוגעת לדיון ההלכתי של עבר הירדן, כיון שכל המחלוקת שהביאה הגמ' שם בין רבי יהודה בן

בתיאור שדורש ארץ כנען ולא הירדן, ורשב"י שחולק עליו ודורש מה יריחו ארץ כנען אף ירדן הוא ארץ כנען, אין המחלוקת שלהם אלא על הירדן עצמו, כי עבר הירדן כו"ע מודים שאיננו כארץ ישראל העיקרית, ואין קדושתה כמו הארץ ממש [וראה עוד באור החיים הקד' בבמדבר פל"ב פס' ז, ובדברים פ"ג פס' יג]. והגם שהירדן מקורו מן הבניאס, מכל מקום חלקו של נפתלי היה גם מעל הבניאס והיה הולך מזרחית דרומית לבניאס, עד החלק הדרומי של הר חרמון. וכל זה כמבואר בירושלמי דמאי בפ"א ה"ב, אמר רבי יונה הדא מתרנגול קיסריון למעלן, אבל מתרנגול קיסריון ולמטון כארץ ישראל היא. ע"כ. והנה דברי רבי יונה הולכים על דברי רבי שמעון בן זכריה לפני כן, שהמינים האסורים בפנייהם הם הגוזים וכו'. ועי' שם בפני משה שגירסתו אחרת, והגר"ח ק גרס בפניים, אולם הר"ש סיריליאן גרס פמייס, והיא הפמייס הנז' במשנה בשביעית פ"ז מ"א, ועליה כתב הרש"ס שנכבשה רק ע"י עולי מצריים, והייתה על גבול ממש, ולידה היה תרנגולא דקיסרין שעליה כותב הרש"ס שנכבשה גם ע"י עולי בבל, ועל פי זה הסביר את הגמרא שם. ומתברר אם כן שלדעתו גם מעל הבניאס היה כיבוש, אמנם לא היה אלא של עולי מצרים, וכל זה מתאים למפות של האדמת קודש. ובספר משנ"י סי' נ באות א עשה שלום בין שתי המפות של האדמ"ק (בין עמ' יג לבין עמ' קמ שנתברר שיש סתירה אם מן הבניאס ולמעלה חו"ל גמור, או נכבש ע"י עו"מ) מתוך דברי הגמרא הללו, עי"ש. אולם ברור שמהבניאס מקום שם יורד נהר הירדן ומטה כל צדו המזרחי נכבש, והוא בכלל עבר הירדן, ודינו כמבואר לעיל. ואף אם החלק הזה נכבש גם ע"י עולי בבל, מכל מקום דין אחד לעבר הירדן, וכמבואר בכס"מ על הרמב"ם שם, וכמבואר לעיל.

אשר על כן הלכה למעשה גבולות עבר הירדן הם: מנחל זרד [נחל חסה] שבקצה ים המלח, עד נחל ארנון [הנמצא באמצעו של הים ממול עין גדי], זה מואב שלא טיהרו בסיחון ודינו כחו"ל גמור. מנחל ארנון עד נחל יבוק, זה ארץ עמון ומואב שטיהרו בסיחון, ונוהגים שם מצוות הארץ מדבריהם, להוציא את הפינה הימנית של חבל ארץ זו, שהיא מסמוך להר נבו, מזרחית עד הדרך הגדולה למדבר, וצפונית עד נחל יבוק, שזו ארץ עמון [וכוללת את רבת עמון של ימינו] - שלא טיהרו בסיחון, ודינה כחו"ל. ומנחל יבוק וצפונה היא ארץ הבשן, הגלעד והגולן. וגבולות חבל ארץ זו, כל אשר מזרחית לנחל שניר, דן, והבניאס, מהר חרמון, דרך אגס החולה, ים כנרת, ולאורך כל גבול הירדן עד מקור נחל יבוק, כל אשר מזרחית לקו זה, דינו כעבר הירדן, עד הקצה המזרחי שמעבר ליגר שהדותא. ושטח זה כולל בתוכו את כל ארץ הגולן של ימינו, שדין חבל ארץ זה כדין עבר הירדן.

[המשך המאמר בס"ד בגיליון הבא]

בברכה

שניאור ז. רווח

הגדרת עשירות בהפרשת תרומת מעשר ומעשרות, והמכשולות בזה [בעיקר בירקות עלים ובחצילים] - חלק א

[הדברים נידונו והתבררו יחד עם רבינו ראש המכון הגרש"ז רווח שליט"א]

הקדמה – שיעור ההפרשה בתרומות ומעשרות הוא עשירית [מלבד תרומה גדולה ששיעורה בכל שהוא]. מי שמוסיף על המעשר או פוחת ממנו מקלקל את המעשרות או את הפירות המתוקנים. כיצד ניתן לדייק בשיעור ההפרשה? על כך אמרו חז"ל שניתן להפריש במידה, במשקל או במנין. ועדיין לא ברור כיצד עי"כ מגיע לעשירית המדויקת, ללא תקלות? וכן, מה קורה כאשר יש ניגוד בין המנין למידה או למשקל בשיעור העשירית? על זאת דברינו להלן.

בהפרשת תרומות ומעשרות ביתית, כלומר בהפרשה פרטית שעושה אדם שבידו פירות וירקות החייבים במעשר, התקלות הנובעות מכמות הפרשת תרומות פחותה, מאחר שכל הפירות לפניו, והוא רואה ויודע כמה עליו להפריש. עם כל זאת, קיימות תקלות, חלקם מחוסר ידע ומחוסר תשומת לב. דוגמא לתקלה שעלולה להיות מהפרשה הביתית היא במקרים שיובאו להלן, שמפריש עשירית לפי מנין הפירות, וישנם מקרים שהוא ממעט במעשר, ופירותיו עדיין בטבלס, וכפי שיתבאר להלן. ואפילו מי שמדקדק ומפריש במשקל מדויק, נרחיב להלן שבחצילים שיש הפרש במשקל בין יחידה ליחידה, עלול הוא להיכשל בממעט במעשרות.

בהפרשה המוסדית, ובעיקר בהפרשה בשווקים הסיטונאים, עלולים לצוץ מכשולים מעין אלה ביתר שאת עקב כמויות הענק, וחוסר היכולת לשים לב לטעויות.

בשווקים הסיטונאיים המידע על כמויות הטבל הוא עפ"י רישום הארגזים או המשטחים שבהאגרא ומשקלם, ובירקות עלים עפ"י מנין, דהיינו שיש מספר קבוע של יחידות בארגז, ולפי מנין הארגזים. מאחר שמדובר בכמויות משמעותיות של תרומות מעשר שמאבדים אותם לאחר ההפרשה, החקלאים מניחים בשעת המיון בנפרד את הפירות הגרועים ושאינם שלמים, ומביאים אותם בשעה שמביאים את הפירות הראויים, כדי שיפרישו מהפגומים. לדוגמא – בחסה, החקלאים שמביאים את הסחורה מביאים איתם עלים שאינם ראויים למכירה, כגון עלים פרודים, חתוכים, קטנים וכדומה, ומהם מפרישים, ומותר לעשות כן בימינו שהתרומות לאיבוד ומפרישים מהרע על היפה.

כאן נוצרת בעיה כיצד למדוד עשירית מהעלים, מאחר שהמסחר והאיחסון בחסה אינו לפי משקל אלא לפי מנין, כיצד ניתן להפריש במנין מעלי חסה בודדים? כמו כן, יש לדעת הדין כשקורים טעויות בכמויות.

להלן נתמקד בעיקר בהגדרת כמות העשירית באופני ההפרשה השונים.

א. המרבה או הממעט במעשרות – דין מוסכם הוא שהמרבה במעשרות פירותיו מתוקנים ומעשרותיו מקולקלים, ואילו הממעט במעשרות פירותיו מקולקלים ומעשרותיו מתוקנים. מקור הדין הוא בתוספתא (דמאי פ"ח ה"י), והובא בגמ' בירושלמי ובבבלי בכ"מ. וכן פסק הרמב"ם בפ"א מהל' מעשר הל' יד – טו [בירושלמי מובאת דעת ר"י שסובר שאם טעה בכדי שהדעת טועה מועילה ההפרשה, עפ"י תנאי בית דין. וברמב"ם לא מצאנו שהזכיר זאת לדינא].

דין זה נאמר בתרומת מעשר ובמעשרות ששיעור ההפרשה נאמר בהם בתורה במדויק, אחד מעשרה. אבל לתרומה גדולה [וה"ה הפרשת חלה] אין שיעור מדאורייתא, ואפילו חיטה אחת פוטרת את הכרי, ומאידך, יכול לעשות את כל פירותיו תרומה, ובלבד ששייך משהו כדי שיהיו שיריה ניכרים, ומדברנו הוא שתיקנו שיעור הפרשה, לעין טובה אחת מארבעים, בינונית אחת מחמישים, ועין רעה אחת משישים, ומשום כך אין איסור לרבות או למעט בתרומה כרצונו. ואכן, תרומה גדולה ניטלת דווקא באומד, ולא במידה, במשקל או במנין, כמבואר במשנה בתרומות פ"א מ"י, ונפסק ברמב"ם הל' תרומות פ"ג ה"ד, והטעם – כדי שיתרום בעין יפה (תוס'). טעמים נוספים נאמרו בזה, ואכ"מ. ובזמן הזה, שהכהנים אינם יכולים להיטהר מטומאתם, והתרומה נשרפת, אין מפרישים אלא משהו, וא"כ ההפרשה קלה ופשוטה, ולכאורה אין בה חששות הלכתיות. אלא שמאחר שבהפרשה הנהוגה בזה"ז מפרישים את התרו"ג יחד עם התרומת מעשר, דהיינו שנטילים מהטבל יותר מאחד ממאה כדי להפריש את היותר הנ"ל לתרו"ג, א"כ חלות הפרשת התרומה היא רק אם אכן יש יותר מאחד ממאה, שאל"כ אין לתרומה מקום לחול בו. ונמצא שלפי מה שנכתוב להלן לגבי אופן הפרשת תרומת מעשר, עלולה להיות השלכה ותקלה גם לתרומה גדולה.

לעומת זאת, תרומת מעשר וכן שאר המעשרות ששיעורם קבוע מן התורה, אחד מעשרה, אם ירבה בהפרשת תרומת מעשר ובמעשרות יהיו מעשרותיו מקולקלים, מאחר שהחלק המיותר שהופרש נשאר בטבלו, שהרי לא התכוון להפריש עליו, ואם ימעט במעשר יהיו פירותיו מקולקלים, שהרי לא תיקן את כל הפירות, ונמצא שיש בפירותיו חולין וטבל מעורבים.

ב. החששות בזמנינו – בהפרשה הנהוגה בזמנינו לגבי חלק מההפרשות אין חשש כלל שמרבה או ממעט, אבל עדיין קיים חשש זה, בעיקר בתרומת מעשר, וממילא גם בתרומה גדולה בזמנינו, דהנה בהפרשה הנהוגה מפרישים קצת יותר מאחד ממאה, כדי להפריש תרומה ותרומת מעשר כאחת, כמבואר במשנה בדמאי פ"ה מ"ב וברמב"ם פ"ג מהל' תרומות הכ"ד. בהפרשה באופן זה אין כל חשש כשאכן הוציא כמות זו, שהרי אומר בנוסח "אחד ממאה שמונח בצד ישאר טבל" וכן "היותר מאחד ממאה הריהו תרומה גדולה" וכן "אותו אחד ממאה שמונח בצד עם

וכו' הרי הם מעשר ראשון", א"כ כל מה שנוסף על אותו אחד ממאה הוא תרומה, ונמצא שתרומת המעשר חלה בדיוק על העשירית. אמנם אם ימנע בהפרשה זו, דהיינו שיקח פחות מאחד ממאה, כאן יהיו פירותיו מקולקלים [באופנים שיתבארו להלן] גם מחמת שאין לתרומה גדולה מקום לחול, שהרי מחיל אותה על היותר מאחד ממאה, ואין כאן, וגם מחמת התרומות מעשר שמיעט בשיעורה. וא"כ לכאורה פירותיו מקולקלים והם עדיין טבולים לתרומה גדולה, וגם לאחר שיפריש תרו"ג, עדיין מעורבים בפירותיו טבל וחולין מחמת שמיעט בתרומת מעשר.

מי שאירע לו שהפריש את התרו"ג בנפרד ואת תרו"מ בנפרד, לגבי התרו"ג אין כל חשש, ומותר להרבות או למעט, כדלעיל. לגבי תרומת מעשר, אם ריבה אין חשש, שהרי התרו"מ נשרפת בזה"ל, ואין תקלה. אבל אם ימנע בתרומת מעשר יהיו פירותיו מקולקלים, כדלעיל.

לגבי מעשר שני לא שייך מרבה או ממעט בהפרשה הנהוגה בימינו, מאחר שאנו לא מפרישים בפועל אלא קוראים שם לעשירית בדרומו או בצפונו, ופודים אותו, ונמצא שקריאת שם היתה על עשירית מדויקת. גם במעשר ראשון ובמעשר עני בדרך כלל לא קיים חשש זה, שהרי גם בהם אנו קוראים שם בצפונו או בדרומו ולא מפרישים, אלא כשאין ודאי חיוב בהפרשה נשאר המעשר בידינו כדין המוציא מחבירו עליו הראיה, ואם ההפרשה ודאית גם אין אנו מוציאים בדרך כלל, ולא רק לסברת החזו"א שכתב סברא להקל בנתינה מחמת שאומר ללוי הבא ראה שלוי אתה. אלא אף לדעת השולחן ערוך ורוב הפוסקים שחייבים לתת ללוי גם בזה"ל, מכל מקום הם נוהגים כדברי הגמרא בגיטין דף ל' ומזכים ללוי או לעני ומתקזזים עם ההלוואה שנתנו להם, או במקומות מסחריים, חוזרים וקונים מהם את המעשר בסכום נמוך וכפי שהוסכם ביניהם, ועכ"פ אין נותנים את הפירות עצמם.

אמנם מי שרוצה ומקיים את מצות הנתינה ללוויים ולעניים ע"י נתינה בפועל מהפירות עצמם, צריך להיזהר שלא להרבות או למעט במעשרותיו, וכנ"ל.

ג. מה נקרא עשירית, ומתי מוסיף או פוחת – והנה יש לעיין כיצד ניתן לדייק בהפרשות אלו, והרי בכל הפרשה א"א לדקדק ולצמצם שיהיה בדיוק עשירית, לא פחות ולא יותר, וא"כ נמצא מרבה במעשרות או ממעט? אמנם לימדו חז"ל שיש להפריש בדרכי המדידה הנהוגים הקרובים לשיעור הנכון, וזה נקרא עשירית, וכפי שכתב הגרש"ז אוירבך זצ"ל (במעדני ארץ פ"ג מתרומות הי"א, וכן ראה מש"כ במנחת שלמה ח"ג סי' קמה) שגם מי שמדקדק ושוקל בדיוק, אינו חייב לשקול במשקלים עדינים כדרך ששוקלים כסף וזהב. וע"כ שכשמפריש במנין מידה ומשקל, גם זה נקרא עשירית, ולא הוסיף ולא פחת, אע"פ שיתכן שיימצא שבמדידה מדויקת יותר אין זו עשירית.

וראה ברמב"ם בהל' תרומות שם שכתב: "דבר שדרכו למדוד מווד, ודבר הנשקל שוקל, דבר שאפשר למנותו מונה. היה אפשר למנותו ולשוקלו ולמדודו המונה משובח, והמודד משובח ממנו, והשוקל משובח משניהם". ונראה כוונתו שאף שהמודד משובח והשוקל משובח ממנו, וא"כ הו"א שצריך להדר לשקול, מ"מ בדבר שדרך למנות או למדוד לכתחילה מספיק לעשות כפי שדרכו בכך. והנה החלק השני שבדבריו שהמונה משובח מקורו במשנה וכדלעיל, אמנם לדינו הראשון

שתלוי בדרכו בכך לא מצאו הנו"כ מקור ברור. אכן, ברש"ש על המשנה במע"ש פ"ה מ"ט כתב שאפשר שמקורו הוא ממעשה דר"ג וזקנים שהיו באים בספינה ורצה להפריש, ואמר עישור שאני עתיד למוד נתון ליהושע, וקשה למה רבן גמליאל עתיד היה למוד, והרי השוקל משובח מכולם, וכי לא רצה לעשות באופן המשובח? ובת"י הראשון מת' עפ"י הרמב"ם הנ"ל ששם היה בדבר שדרכו למוד. אמנם תירץ שם תירוצ' נוסף, שהוא העיקר כפי שכתב שם, ובעז"ה יובא להלן.

ומ"מ מתבאר שאע"פ שצריך לדקדק היטב בשיעורים מ"מ מועילה הפרשה במידת נפח, או במשקל ובמנין. ומתבאר שכשהפריש באופנים אלו חלה ההפרשה כדין אף אם התוצאה אינה מדויקת, וכגון שהפריש עשירית לפי יחידות אעפ"י שאין נפחם שווה במדויק [ולחלן בעז"ה נרחיב כיצד מפרישים במנין]. אבל אין מפרישים באומד [ההיפך מתרו"ג, כמבואר לעיל]. מקור דין זה במשנה בתרומות פ"ד מ"ו: "המונה משובח, והמודד משובח ממנו, והשוקל משובח משלושתן". ובירושלמי שם רצה להוכיח מהמשנה שאפשר להפריש באומד, ומשום כך נאמר שהמונה משובח, והכוונה משובח מהאומד, וכן מוכח מהמשך המשנה שהשוקל משובח משלושתן, ודחתה הגמ' שמשו"ב משלושתן הכוונה מבין שלשתן, דהיינו מהמונה מודד ושוקל. ולדינא פסק הרמב"ם [ושאר הפוסקים] שאין מפרישים באומד. וז"ל בהל' תרומות פ"ג ה"י (וכן בהל' מעשר שם): תרומת מעשר אין מפרישין אותה באומד, אלא מדקדק בשיעורה אפילו בזמן הזה, שהרי שיעורה מפורש בתורה. ובהי"א כתב: דבר שדרכו למדוד מודה, ודבר הנשקל שוקל, דבר שאפשר למנותו מונה. היה אפשר למנותו ולשוקלו ולמודדו המונה משובח, והמודד משובח ממנו והשוקל משובח משניהן. עכ"ל. ברור שהרמב"ם בסו"ד כתב והשוקל משובח משניהן ולא כתב כלשון המשנה והשוקל משובח משלושתן, משום שקיבל לדינא את הכרעת הירוש' בדחייתו שאין מפרישים באומד, וכוונת המשנה במש"א שלשתן היא למונה מודד ושוקל.

ד. כיצד מתקיים דין מעשר באופני ההפרשה השונים – ובכל האמור לעיל צריך ביאור מ"ט מועילה הפרשה במנין אם המשקל או המידה אינם מכוונים, והרי ברור שהמידה והמשקל הם הקרובים לעשירית האמיתית יותר מהמנין, וכפי שיתבאר להלן? וקשה לומר שחז"ל למדו שלא צריך עשירית אלא בקרוב לעשירית די, זאת מנין? ועוד, דא"כ גם אומד יעזור, וגם מי שבאקראי הוציא ויצא לו שיעור קרוב קצת [יותר מכדי שהדעת טועה] וכי תועיל הפרשתו?

וברור שבהכרח עולה שהגדרת מנין מידה ומשקל הינם מידות שכשמפריש כך מתקיים דין עשירית. ואף אומד, לדעת הסוברים שבדיעבד מועיל כך עניינו, שקבע שם עשירית למופרש לפי אומד דעתו, וגם זה בכלל עשירית, ונמצא שהפריש עשירית. והיינו משום שהגדרת עשירית יכולה להשתנות בהתאם למעשה שנעשה ולתוצאה הנדרשת. אלא שהגדרה זו אינה מספקת, וכפי שנוסיף ונבאר להלן.

הנה יש לחקור מ"ט נקרא עשירית בהפרשתו, בין המונה בין המודד ובין השוקל. ולשיטות מסוימות אף האומד.

כמו כן יש לחקור גם בעצם המושג המובא בירוש' בדמאי פ"ה שבטעות בכדי שהדעת טועה חלה ההפרשה, האם הכוונה שאף שחיסר או ריבה לא הקפידה

תורה, או שבכל אופני ההפרשה האפשריים [גם אומד לפי מי שמתיר בתרו"מ] כל צורת הפרשה כזו היא העשירית שהתורה רצתה, ולא משום שזה קרוב למידה או למשקל.

לכאורה ניתן היה לפרש שמנין הפירות הוא סוג של עשירית, וכן מידה וכן משקל. וביאורו, שהמילה עשירית מתפרשת בכמה אופנים. לדוגמא: הן ברור שמי שרוצה לחלק קבוצת אנשים, ומבדיל עשירית מהם, בודאי שאין כוונתו למידה ומשקל אלא למנין. לעומת זאת המפריש עשירית מהונו לצדקה, אין שייכות לכל אלו, אלא לעשירית בשווי. ואם רוצה לפנות עשירית מחסן ודאי כוונתו לנפח, וכן ע"ז הדרך. א"כ אפשר לומר גם בזה, שבהפרשה ניתן להתייחס לכל האופנים הנ"ל כסוג של עשירית, שכן כשמוציא עשירית במנין זו עשירית מוחלטת ביחס למי שצריך את מנין הדבר, וכן מידה היא עשירית מוחלטת למי שצריך את נפח הפירות, ומשקל היא עשירית מוחלטת כשזה הנצרך.

אלא שנראה מדברי התוספתא והגמ', וכן מדברי רבותינו, שלא זו הסברא. בתוספתא בתרומות פ"ג ה"ה נאמר: היה לפניו תאנים ורימונים אין מחייבים אותו להיות יושב ומעשר בין בדקה בין בגסה, אלא תורם כדרכו בבינוני. וביאורו רוב המפרשים שם שכשמעשר או תורם תרומת מעשר לא הצריכו אותו להבדיל בין הפירות הקטנים לגדולים, ואז להפריש על הקטנים לחוד ועל הגדולים לחוד כדי שידויק יותר, אלא די לו שיקח מהפירות הבינונים, ובכך תעלה ההפרשה על הכל [אמנם יש מי שגרס שם במקום מעשר – משער, ולמדו שהתוספ' נאמרה לגבי אומד של תרו"ג. וראה גם בד"א שפירש כן, וע"ש שכ' לפי זה שלענין תרומת מעשר צ"ע. ומ"מ ברור שספיקו הוא אם בתרומת מעשר מועיל כה"ג או שצריך יותר מדויק, וא"כ כ"ש שיש ראייה לעניינינו]. והנה אם נימא שדין מנין הוא לקחת עשרה משום שגם מנין הוא סוג של עשירית, א"כ מלכתחילה היה יכול ליקח את הקטנים יותר, וגם הם עולים למנין עשירית [כמו שלמנין עשרה אנשים לא חשוב הגודל]. ודוחק לומר שמעיקר הדין מועיל אפילו קטנים, אלא שקטנים וגדולים דינם כעין שני מינים, ואי אפשר לקחת מנין קטנים דהם מין אחר מהגדולים, זה קשה להיאמר.

וכן מוכח בסוגיא במנחות נד: בספק הגמ' אם משערים כמות שהן או לכמות שהן, כלומר אם הצטמקו הפירות, האם שיעורו כפי שהם עכשיו או כפי שהיו לפני שהצטמקו. ודנה הגמ' מהברייתא שאמרה שמפרישין תאנים על גרוגרות במנין, ואי כמות שהן משערינן הוי מרבה במעשרות [ובעז"ה נדון להלן בעולה מסוגיית הגמ' שם]. מוכח להדיא שאפילו שמפריש במנין חשיב מרבה במעשרות כלפי הערך האמיתי [וראה שם שלפי הצד שלכמות שהן משערינן לא יועיל להפריש במידה מגרוגרות על תאנים, דהוי מרבה במעשרות, אף שמודד במידה מדויקת].

ובפרט מוכח כן בסברת הגרשז"א במעדני ארץ תרומות פ"ג מי"א שדן שמי שלוקח להפרשה במנין עשירית מהפירות בצורה אקראית, ויתכן שיוצאים רוב קטנים וכדו', אין זה נקרא מנין אלא אומד, ומוכיח כדבריו מהגמ' והתוס' בבכורות, ובסו"ד דן שאפשר שאפילו אומד זה אינו [ובעז"ה יבוארו הדברים להלן], ואם מנין הוא סוג של עשירית בפני עצמו פשיטא שהיה צריך להועיל ליטול עשירית אקראית [אף אם נימא שקטנים אינו יכול לקחת. להמחיש הדברים – מי שמזמין ירקות בחנות, ומבקש מהמוכר לשלוח לו עשירית מהפירות או עשר פירות, ברור שאם המוכר יבחר לו את הקטנים וישלח לו, תהיה ללוקח טענה עליו, אבל המוכר לוקח פירות באקראי לפי המנין, ובזה מתקיימת בקשת הלוקח עשר או עשירית].

ואם הרב מעדני ארץ מתייחס לזה כאומד או כפחות מכך, והוכחתו ברורה מהגמ', מוכח שמנין אינו עשירית כשלעצמו, אלא עשירית מפני שהוא קרוב לשיעור הנכון, ולכן כשלוקח קטנים חשיב ממעט במעשר, וגם אם לוקח באקראי, ולא בודק קטנים וגדולים, חשיב אומד ופחות, ואם התברר שלא כיון חשיב מרבה או ממעט.

[הן אמת שבחו"ב על המשנה בתרומות שם נראה שסובר בפשיטות שכשלוקח עשירית באופן אקראי חשיב מנין, וכן משמע מדברי הד"א פ"ג סקפ"ט שאחר שהביא שיש ליטול מהבינונים הוסיף "ובלבד שלא יברור דוקא הגדולות או דוקא הקטנות" ובצה"ל כ' שכן משמע בברייתא שם. ונראה שכוונתו שא"צ להקפיד על בינונים אלא העיקר שלא יקח קטן או גדול. אלא שמאחר שכתבו זאת כסברא, ולא הביאו את ראיית המעד"א מהגמ' והתוס' בבכורות, ודחו אותה, א"כ לכאורה ברור שעיקר הדין כדברי המע"א, ובפרט שהוא לחומרא].

ועכצ"ל שהגדרת עשירית היא בערך האמיתי שלה, עשירית ממש בנפח [להלן יתבאר שנפח הוא השיעור האמיתי, ולא משקל, וככל איסורים שבתורה], אלא שמאחר שלא ניתנה תורה למלאכי השרת, וא"א לדייק, ואפילו ע"י משקל שזו המדידה הקרובה ביותר לאמת לא שוקלים במאזנים ששוקלים כסף וזהב ויהלומים, וכן יש פירות שקליפתם עבה ויש שדקה [מתוך דברי המעדני ארץ], א"כ א"א להגיע לאמת המוחלטת, וא"כ ע"כ שאמרה תורה להשתמש בכלי ואופני המדידה הקרובים ביותר לאמת, וכפי שהם נחשבים עשירית בשימושם התמידי בבית ובמסחר, כך הם עשירית מוחלטת לענין מעשר. אלא שכל זה אם פועל ומדקדק להגיע קרוב לעשירית בכלים אלו, אבל אם יקח קטנים, או שיקח באקראי ויתכן שיבואו לידי רק קטנים, לא יהיה על המופרש שם עשירית.

נמצא שעשירית היא בשיעור האמיתי שלה, ולא במנין בפנ"ע, אלא שא"צ להגיע בדיוק לשיעורה, אלא ניתן להפריש בכלים הנהוגים באופן שהם קרובים לאמת, וכוונתו להגיע על ידם לשיעור כפי השגתו, וזוהי יהיה המופרש עשירית מוחלטת.

וכן זה יש לפרש לגבי אומד לדעת הסוברים שאפשר להפריש כך, או שמועילה ההפרשה בדיעבד, לכאורה זו ההגדרה, שאומד דעתו של האדם שמבקש לברר בדעתו את העשירית הוא הקובע שזו עשירית. להלן לשונות החזו"א בתחילת קונט' השיעורים: "וכשנאמרו שיעורין בסיני נאמרו על האומד ומה שנראה לו לאדם זהו שיעורו... דזה בכלל דעתו של רואה כל זמן שלא נתברר להם חשבון האחר... ל"ש כאן אמת וטעות כיון דמסור לדעתו של רואה ודעתו של רואה הן ב"ד של גדולי הדור שקבעו כן, ומה שנראה להם זהו האמת, וזהו עיקר השיעור".

ה. הדין בדיעבד כשטעה – עפ"י האמור לעיל שתרומת מעשר, וה"ה שאר מעשרות, אין מפרשים באומד, אלא במדה משקל ומנין, יש לדון מה הדין אם הפריש באומד, וכן מה הדין אם הפריש במנין והתברר אח"כ שביחס למידה או למשקל פחת או הותיר.

הנה מי שהפריש באומד, או אפילו לא אומד כלל אלא הוציא באקראי, אם עלתה בידו הפרשה בשיעור ראוי ומדויק חלה ההפרשה, שהרי למעשה החל שם תרומ"מ על השיעור הראוי. וכן כתבו הפוסקים (ראה במעדני ארץ ובד"א תרומות פ"ג בצה"ל ס"ק קסה), וכן פשוט.

אמנם מי שפיחת או הוסיף במעשרותיו, אם הפריש באקראי בודאי שקלקל, כאמור לעיל. וכן אם הפריש במנין במידה או במשקל, והתברר שטעה, כגון שספר מאה פירות והפריש עשר, והתברר שיש מאה ועשרים, בזה פשיטא שהוא מרבה או ממעט במעשר [וכן ראה בר"ש סיריליו על המשנה בתרומות פ"ד מ"ו (הובא במלאכת שלמה בסו"ד) בג' פרקים משערים את הכלכלה, שזהו המקרה שבמשנה שם, ומעשרותיו מקולקלים]. ואם הפריש עפ"י אומד, והתברר שטעה, קיימת מחלוקת אם בדיעבד נחשב כמרבה או כממעט, או שמא מאחר שעפ"י אומדנו היתה כאן עשירית נחשבת ההפרשה כעשירית ולא קלקל [מחלוקת זו תלויה בתירוצי התוס' בגיטין לא, במנחות נד: ובבכורות נח, ועוד. וברמב"ן וברשב"א ובריטב"א בביצה יג: ובגיטין שם נראה שסוברים שאפילו בדיעבד לא מועילה ההפרשה. וכ"מ בר"ש תרומות פ"א מ"ז. ובביאור הגר"א (ס' שלא ס"ק סד) מדייק מלשון הרמב"ם שסובר שלא מועילה ההפרשה, וכ"כ בערוה"ש. לעומת זאת בכפתור ופרח בפכ"ד כתב שבדיעבד מועיל, וכ"כ בשע"צ פ"י ס' יא. וראה במעדני ארץ תרומות פ"ג הל' י-יא שדן בזה ודוחה את ראיות הכפ"פ. ע"ש. וראה גם בד"א שם סקפ"ה ובצהה"ל שם]. ולמעשה נראה מדברי הפוסקים האחרונים שנוקטים [בפרט בדעת הרמב"ם] שהעיקר שאינו נחשב עשירית אלא יש כאן קלקול בפירות או במעשר. אמנם יש דעה שסוברת שגם באומד, אם טעה בכדי שהדעת טועה, חלה ההפרשה, וכ"כ הגר"א בשנו"א פאה פ"ה מ"ב, ולפי זה הבעיה אינה קיימת אא"כ התברר שהטעות היתה יותר מכדי שהדעת טועה. אלא שכאמור לעיל טעות בכדי שהדעת טועה הוא מדברי ר"י במשנה, והרמב"ם לא פסקה בהל', א"כ נראה שסובר שאפילו בכה"ג לא מועילה הפרשה.

אבל אם הפריש במנין, אף שכלפי מידה או משקל התברר ששיעורו אינו מכוון, מ"מ תועיל הפרשתו ואינו נחשב מרבה וממעט. וכן הדין כשהפריש במידה, והתברר שהמשקל אינו תואם, וברור שמקור הטעות הוא במידה, כגון שמדד בכלי מידה תמרים, והמשקל לא תואם, וברור שהטעות היא מחמת החלל שבין התמרים. וזהו הדין הפשוט האמור במשנה בתרומות שניתן להפריש באחת מהדרכים הנ"ל אף שיש דרך משובחת יותר.

ו. הפרשה ע"י לקיחת אחד ממאה ממנין הפירות באופן אקראי, בלי לבדוק את גודלם – הובאה לעיל הברייתא שלא חייבו את המפריש להפריש על הפירות הדקין בפנ"ע ועל הפירות הגסים בפנ"ע, אלא מפריש כדרכו מהבינונים. יש לעיין האם נוטל כדרכו, וא"כ לאו דווקא מהבינונים, אלא יכול ליקח את העשירית שנזדמנה ואפילו שעלו בידו קטנים יותר, וכדו'. ועיקר הדגשת הברייתא שא"צ לטרוח ולהקפיד ליקח דווקא בשווה ממש, אלא כל שאינו מכויין להוציא את הקטנים שפיר עבד. ומש"כ בינונים הוא לאו דווקא. או שנימא שדווקא בבינונים מותר ומשום שקרוב לאמת, אבל באקראי לא.

הובא לעיל שמדברי החו"ב בתרומות, וכן מדברי הד"א, משמע שאפשר ליטול באופן אקראי, וא"כ מש"כ בברייתא שמפריש מהבינונים הוא לאו דווקא. אלא שהגרש"ז אוירבך במעדני ארץ שם מוכיח בתחילת דבריו שכל היכא שמפריש ולא בודק לידע אם הם בינונים, דינו כדין אומד, ולא כדין מנין, וראייתו מוכחת מהגמ' בבכורות נח. שהביאה את דברי ריב"ז שאמר שמועילה הפרשת מעשר בהמה כשהפריש במנין כעין מעשר, דהיינו שהיו לו מאה בהמות, ובמקום להעבירם אחת

אחת תחת השבט, נטל עשרה וקרא להם שם מעשר בהמה. וביארה הגמ' שריב"י זה סובר כראב"ג שאומד מועיל בתרו"מ, וממילא גם במעשר בהמה יועיל מאחר שהוקש מעשר בהמה למעשר דגן, ולרבנן לא יועיל שהרי גם בתרו"מ לא מועיל. והקשו בתוס' (שם נט, וכן הוא בתוס' במנחות נה.) מאי איריא משום דסבר כראב"ג, תיפוק ליה שריב"י סובר שמועילה הפרשה כזו משום שהוקש מעשר בהמה לתרו"מ. ומת' שם בתירוץ השני [שהוא התירוץ העיקרי, שעל הפי' הראשון כ' התוס' שאינו מתיישב ללב] "שלריב"י הוי מעשר אע"פ שאין שווים במכנים לדיר להתעשר, דמסתמא אז אין דרכם להיות שווים, הלכך צריך לאוקמא כראב"ג דשרי באומד ולא חייש למרבה במעשרות, ואי לאו דראב"ג אמינא אע"ג דבמעביר לא חיישין בשווים, בכה"ג שנוטל אחד מעשרה דילפינן ממעשר דגן בעינן שוים". מבואר בתוס' שגם לענין מעשר בהמה היכא שמפריש באופן של עשירית ולא באופן של העשירי, בעי שווים, ואף שכלפי מנין הבהמות יש עשירית, מ"מ צריך עשירית שתתאים למידה, וע"כ רק לראב"ג שאומד מועיל, יועיל גם באינם שווים [ועדיין צ"ב מ"ט לראב"ג מועיל, הא גם אומד הוא סוג של קירבה לשיעור האמיתי. ואמנם כל זה בכלל דברי המע"א בסו"ד, וכדלהלן].

ומוכח שבמעשר א"א לקחת לפי מנין באופן אקראי, וא"כ כשלוקח במנין צריך לבדוק שהם מהבינונים.

יתירה מכך, בסוף דבריו כ' הגרשז"א וז"ל: "אולם בהתבונני נלענ"ד דאפשר דאם אינו מכוין להוציא מהבינונים אלא נוטל סתם מכל הבא ביד ה"ז גרע טפי מאומד הדעת שנותן עכ"פ אל לבו להפריש השיעור של אחד מעשרה שאמרה תורה, משא"כ אם אינו אומד בדעתו אלא נוטל סתם נמצא דמעיקרא הוא יודע שימעט או ירבה, ולכן אף שבלשון בנ"א ה"ז נקרא שפיר נקרא אחד מעשרה היינו מפני שמחמת הספק רגילים לוותר, משא"כ גבי מעשר דקפיד רחמנא על שיעור אחד מעשרה, אין זה חשיב מעשר כלל מה שנוטל סתם בלי שום הבחנה, כיון שידוע ודאי שמרבה או ממעט...". וע"ש שדוחק ליישב את השאלה מהגמ' בבכורות שמוכח שכה"ג נקרא אומד.

והנה סברתו זו לכאורה ברורה. אלא שאף אם לא נקבלה בפשיטות, אלא ננקוט כפי פשטות הגמ' שכה"ג חשיב אומד, ג"כ אין להפריש באופן של הוצאת מנין אקראי, וכמבואר לעיל שהעיקר לדינא שהמפריש באומד אם לא דייק חשיב מרבה וממעט במעשר. ומאחר שהגרשז"א שהחמיר במי שלוקח באקראי הביא מקורו מהגמ' והתוס', והסוברים שאקראי מועיל לא הביאו ראיה לדבריהם ולא יישבו את הראיה מבכורות, א"כ נראים דברי הגרשז"א עיקר לכל הפחות שיחשב רק כאומד.

העולה מדברינו עד עתה – המפריש באחד מאופני ההפרשה הנכונים [מידה משקל ומנין] באופן הנכון, אפילו אם התברר שביחס להפרשה מדויקת יותר טעה, עדיין נחשב כמפריש עשירית. אבל אם טעה באופן ההפרשה עצמו, כגון שטעה במנין הכללי, וממילא בהפרשה, נחשב מרבה או ממעיט במעשרות. ואם הפריש באקראי גמור, אם יצא השיעור מכון – שפיר, אך אם חיסר או ריבה, מעשרותיו או פירותיו מקולקלים. ואפילו אם הפריש באומד, או אפילו אם הפריש במנין אלא שלא שם לב לגודל המופרש, אם חיסר או ריבה הפרשתו מקולקלת.

הנפ"מ המצויה בזה קיימת בעיקר בירקות עלים – בשאר פירות וירקות ההפרשה היא בדרך כלל על פי משקל, מאחר שבמחסי השווקים הגדולים לכל משטח ולכל ארגז ידועה משקלו, ועפ"י המסחר. לעומת זאת בירקות עלים לא שוקלים בשווקים הסיטונאיים ובמחסנים הגדולים, אלא לפי מנין לפי סדר קבוע, כלומר, בכל ארגז חסה יש 6 יחידות, והמסחר הוא לארגז או ליחידות, ולא רגילים לשקול אותם.

והנה מי שמפריש לפי מנין, לא בודק גודל היחידה ולא יודע אם היא בינונית או קטנה, ואם מסתמך על מספר מדויק יתכן מאד שמרבה או ממעט ביחס למשקל, ולפי הגרשז"א הנ"ל הוי טעות.

הבעיה חמורה יותר בשווקים הנ"ל מאחר שהמגדלים שמספקים את הסחורה מביאים בנפרד את כל הירקות שאינם נמכרים או שנפסלו לשיווק, כגון עלים בודדים, או ירק שנחתך וכדו', ובזה ודאי שהמפריש אומד אם זו עשירית, וטעויות מצויות, כפי ששמענו מפי רבינו הגרש"ז רוח שליט"א ראש המכון למצוות התלויות בארץ, שראה משגיח שעיסר על החסה מאותם שנפסלו לשיווק, שהובאו לו ע"י המגדל בשק נפרד. ושאל אותו איך יודע להפריש את הכמות הראויה [שכן הסוחרים לא שוקלים את החסה, וא"א לדעת מה משקלה, ובפרט בשווקים הסיטונאיים שמדובר בכמויות ענק, והמסחר הוא באמצעות מנין, כדלעיל]. המשגיח חישב את מנין החסה החייבת, ולפי זה כמה צריך להפריש, ואמר שבשק של אותם שאינם ראויים לשיווק בודאי יש יותר מכמות כזו. כדי להוכיח לו את טעותו ביקש הרב בקשה חריגה, לשקול את כל החסה, ואת ההפרשה, והתברר שחסר היה כמות של כמה קילו לכמות הנכונה. והנה במקרה זה היתה ההפרשה באומד [ואולי אף פחות מכך], וכאמור לעיל פירותיו מקולקלים מאחר שמעורב בהם טבל וחולין.

בברכה

משה לנדאו

בדין הימים שבארץ ישראל

[המשך מהגיליון הקודם]

ג. הים התיכון - אי שרי לכתחילה לנסוע לים התיכון

באיסור היציאה מא"י לחו"ל, מצינו מחלוקת הראשונים אם מותר לצאת ממקום שכבשוהו עו"ב למקום שכבשוהו עו"מ בלבד, דהנה בגיטין ע"ו ב' איתא דכי הווי מיפטרי רבנן מהדדי (בני חו"ל שלמדו תורה בא"י וחזרו לביתם, וליווהו בני א"י) בעכו הווי מיפטרי לפי שאסור לצאת מא"י לחו"ל. ובתוס' בריש גיטין (ב' א' ד"ה ואשקלון) והרשב"א והריטב"א והר"ן (שם) הביאו מזה ראיה דעכו כבשוהו עו"ב דאי לא כבשוהו אלא עו"מ לא היו רבנן דא"י הולכים לשם משום איסור יציאה לחו"ל, ומבואר דס"ל שאסור לצאת בא"י ממקום שכבשוהו עו"ב למקום שכבשוהו עו"מ, וכ"כ בהדיא הריטב"א (שם) דאף אי חיבת הארץ לא בטלה במקום שכבשוהו עו"מ מ"מ אסור לצאת מביבשו עו"ב לכיבוש עו"מ לדידן דקי"ל דקדושה ראשונה לא קדשה לעת"ל, [והראשונים הקשו מזה על הא דתנן התם אשקלון כדרום ועכו כצפון, דהא הכא מבואר דמא"י נינהו, ותרצו דעכו חציה בא"י שכבשוהו עו"ב ולשם יצאו הני רבנן למיפטר מחבריהם, וחציה השני בחו"ל ועל זה אמרו ועכו כצפון, ע"ש]. אולם ברמב"ם פ"א מתרומות ה"ט מבואר דעכו כולו כבשוהו עו"מ ולא כבשוהו עו"ב, ולדבריו הא דמיפטרי רבנן מהדדי בעכו הווי מיפטרי היינו לפי שכל האיסור יציאה הוא רק לחו"ל ממש אבל למקום שכבשוהו עו"מ שרי.

ולכאורה פלוגתם תליא בטעמים דאסור לצאת מא"י לחו"ל, דיעוי' ברשב"ם בב"ב צ"א א' (ד"ה אין יוצאין) שכתב דהאיסור יציאה הוא משום שמפקיע עצמו מן המצות, ולפ"ז תליא אף בכיבוש עו"ב ששם נוהג המצות התלויות בארץ, אבל אם הוא משום מעלת ישיבת הארץ וביטול מצות ישוב הארץ (כדמשמע ברמב"ן בספה"מ) א"כ תליא בכיבוש עו"מ (כמו שהאריך הכפתור ופרח פ"י בראיות, דדוקא לענין מצות התלויות בארץ שהן חובת קרקע קי"ל דקדושה ראשונה לא קידשה לעתיד לבוא, אבל לענין שאר דיני ארץ ישראל לגבולתיה וטהרתה וישיבתה ומעלותיה והיותה נחלת ה' מקדושה ראשונה כדקאי קאי, ע"ש. וכ"כ הרדב"ז פ"ד מסנהדרין ה"ו). ועי' בחזו"א (שביעית סי' ג' סק"ט ד"ה ונראה) שכתב דלכ"ע מיהא מעלין ממקום דלא קדשה למקום שקדשה וכמש"כ תוס' גיטין ב' א' בשם הירושלמי דמוכר עבדו מעכו לעכו יצא לחירות, והיינו ממקום שקידש עזרא למקום שלא קידש ומשמע דאפילו בזה"ז והיינו לפי שאותה שקדשה עזרא מקודשת השתא טפי מדרבנן, לענין המצות התלויות בארץ.

נמצא לפ"ז דאף לשיטות שכל הים עד החוט חשיב א"י, מ"מ כיון דלא כבשוהו עו"ב וכמש"כ החזו"א בדעת הרמב"ם שכל רצועת החוף וכ"ש הים עצמו לא כבשו עו"ב, א"כ לשיטות הרבה ראשונים יהיה אסור לנסוע לים התיכון ממקום

שכבשוהו עו"ב.

העולה לדינא (ולא למעשה) מכל הנ"ל, דבים התיכון ראוי להיזהר מלהכנס לעומק הים, שהרי לדעת הרמב"ם הים עצמו הוא מחוץ לגבולות פרשת מסעי, ואף לחולקים מ"מ כל זמן שלא כבשו לא"י כולו ליכא לים דין דכיבוש עו"מ, ויש לצרף לזה אף שיטת החזו"א שכל רצועות החוף לא כבשו עו"ב (והרבה ראשונים ס"ל שאסור לצאת ממקום שכבשוהו עו"ב למקום שכבשוהו עו"מ), ובפרט בחוף הרצליה שיש צד יותר שלא כבשו עו"ב. וע"כ מהעיר אלעד וק"ס (שודאי כבשוהו עו"ב) יש לזהר מלנסוע לחוף בת"א (אף אם לא יכנס לעומק, משום שיטת החזו"א דרצועת החוף לא כבשו עו"ב), ומב"ב קייל טפי, אך לחוף בהרצליה ראוי להחמיר יותר*.

ד. אי שרי לכתחילה לדור במישור החוף

ידוע שיטת הרדב"ז דמעלת ארץ ישראל לענין הדר בה תליה בכיבוש עולי מצרים, דהנה במסכת סנהדרין (י"ד א') אמרינן, דאין סומכין זקנים בחוצה לארץ אלא בארץ ישראל, והרמב"ם בפ"ד מהל' סנהדרין ה"ו כתב, וכל ארץ ישראל שהחזיקו בה עולי מצרים ראויה לסמיכה. והקשו על דבריו, למה כתב שהחזיקו בה עולי מצרים, והרי קדושה ראשונה של כיבוש עולי מצרים בטלה, ודין ארץ ישראל תליא בכיבוש עולי בבל, וא"כ הוה ליה למימר וכל ארץ ישראל שהחזיקו בה עולי בבל ראויה לסמיכה, ולמה תלה זאת בא"י שהחזיקו בה עולי מצרים. ובפ"י הרדב"ז שם כתב וז"ל: וכל א"י וכו', אע"פ שלא החזיקו בה עולי בבל, ואע"ג דאינה כארץ ישראל לענין תרומות ומעשרות ולקצת דברים, לענין מינוי סמוכים הכל הוא ארץ ישראל, וכן לענין הדר בארץ ישראל, ולענין הנקבר בה, ולשאר קדושת ארץ ישראל דינם שוה, וכבר האריך בזה בעל ספר "כפתור ופרח" ע"ש, ע"כ.

ומבואר דאף דקי"ל דקדושה ראשונה לא קידשה לעתיד לבא, כמו שכתב הרמב"ם בפ"א מהל' תרומות ה"ה, מ"מ לענין דברים התלויים במעלת ארץ ישראל, כגון לענין הדר בה והנקבר בה ולענין סמיכה בא"י, כל ארץ ישראל שוה, וכל שכבשוהו עולי מצרים נשאר בו מעלת ארץ ישראל אף אם לא כבשוהו עולי בבל. ועי' בספר "כפתור ופרח" פ"י שהאריך בזה בראיות וכתב, דדוקא לענין מצות התלויות בארץ שהן חובת קרקע קי"ל דלא קדשה לעתיד לבא, אבל לענין שאר דיני ארץ ישראל לגבולותיה וטהרתה ומעלותיה והיותה נחלת ה' מקדושה ראשונה כדקאי קאי, ע"ש. ועי' חזו"א שביעית סי' ג' ס"ק י"ט (ד"ה ונראה דאותה) שכתב מדנפשיה, דהא דהפליגו חז"ל בכתובות (ק"י ב') במעלת ישיבת הארץ, נראה דהוא אף באותה שלא קידש עזרא, ואח"כ ציין לדברי הרדב"ז ע"ש.

מיהו עיקר דברי הרדב"ז בשם בעל "כפתור ופרח", דלענין דברים התלויים במעלת ארץ ישראל אף המקומות שכבשוהו עולי מצרים לחוד יש בהם מעלת א"י, שמעתי מאמאמו"ר זצ"ל שאמר בשם רה"י הגאון רבי שמואל ריזבסקי זצ"ל להוכיח מקמאי דלא ס"ל הכי, דהנה התוס' בריש גיטין (ב' א') ד"ה ואשקלון כדרום, הביאו ראה דעכו כבשוהו עולי בבל, מהא דאמר בכתובות (ק"י ב' א') רבי אבא הוה מנשק כיפי דעכו, וכן הוכיחו עוד מקמאי שם, ואי נימא דלענין מעלותיה של ארץ ישראל אף

* יעוי' בספר גבולות השדה באריכות על הגבול המערבי, ושם הביא שהגבול באיזור חוף הים בתל אביב ובהרצליה, וכן הוא מכזיב ועד אשקלון, נכבש גם על ידי עולי בבל, וכן הביא שם מהחזו"א שהגבול הוא בתוך הים, וממילא אין כל חשש להכנס גם לעומק הים.

ורק הנוסעים בספינות ומתרחקים כמה ק"מ מן החוף הרי שהם יוצאים מגבולות ארץ ישראל. וכנצייר המחבר שם במפה המצורפת. העורך.

כיבוש עולי מצרים לחוד נמי דינה כארץ ישראל, ויש בה מעלת א"י לענין הדר בה והנקבר בה וכו' והיא בקדושתה, אע"פ שלא כבשוה עולי בבל, א"כ מאי ראיא היא דעכו כבשוה עולי בבל מהא דרבי אבא הוה מנשק כיפי דעכו, והא אף אי לא כבשוה עולי בבל אלא עולי מצרים נמי אתי שפיר הא דהוה מנשק לה לכיפי דעכו, כיון דהיא בקדושתה לענין מעלת ארץ ישראל וקרויה נחלת ה' והרי היא חביבה כארץ ישראל ומעלותיה, אלא ודאי דסבירא להו, דכיבוש עולי מצרים לחוד הוה כחוץ לארץ לכל דבר, ואין בה מעלת ארץ ישראל, עכ"ד.

והנה בחידושי הריטב"א בגיטין (שם) באמת כתב לדחות ראית התוס' מהא דהוה מנשק כיפי דעכו וז"ל: ויש לומר דמשום הא לא איריא, דאפשר דלא כבשוה, ואפילו שבטלה קדושתה חבת הארץ לא בטלה, עכ"ל. וכ"כ הרמב"ן שם בחידושו בהשמוטות בתירוצו השני וז"ל: ואי נמי ס"ל לא קידשה לעתיד לבא לענין תרומות ומעשרות, חביבה עליהו, דהא איכא דאמרי קדושה שלישית יש להם, ואף על פי כן [ארץ ישראל] בחיבתה היא עומדת ובקדושתה לענין ישיבתה ודירתה, ע"כ. ולכאורה כונתם כסברת ה"כפתור ופרח" והרדב"ז, דלענין מעלת א"י וחביבתה לא בטלה קדושתה. מיהו אפשר דדוקא לענין חבת הארץ כתבו דלא בטלה חביבתה ואכתי בחביבותא קאים, אבל לענין שאר מעלותיה של א"י בטלה קדושתה. ועכ"פ מדברי התוס' ושאר ראשונים שהוכיחו מההיא דהתם מוכח דס"ל, דמקום שכבשוה עולי מצרים ולא עולי בבל בטלה קדושתה לגמרי, והוה כחו"ל לכל דבר.

מיהו אאמו"ר זצ"ל אמר לדחות הראיה מדברי התוס' והראשונים הנ"ל, דאפשר דאינהו נמי מודו לסברת הכו"פ והרדב"ז דמקום שכבשוה עולי מצרים יש בה מעלת ארץ ישראל, ומ"מ הוכיחו שפיר דעכו כבשוה נמי עולי בבל, שהרי רבי אבא דהוה מנשק כיפי דעכו מסתמא היה זה כשעלה מחוץ לארץ לארץ ישראל, וא"כ הוקשה להתוס' ודעימיה, למה המתין רבי אבא מלנשק עד שהגיע לעכו, והרי גם קודם עכו כבר היו מקומות שכבשו עולי מצרים ולא עולי בבל, אלא ודאי שחבב את עכו יותר ממקומות הללו לפי שכבשוה נמי עולי בבל, וקדושתה חביבה עליה טפי לפי שנוהגת בה מצות התלויות בארץ, ומהא הוא דהוכיחו דעכו כבשוה נמי עולי בבל, אבל מ"מ י"ל דמודו דבמקומות שכבשוה עולי מצרים לחוד נמי איכא בהו מעלת ארץ ישראל. מיהו נראה דבאמת אין לפרש הכי כונת התוס' וראיתם, דמנא להו דרבי אבא נכנס כבר לארץ קודם שהגיע לעכו, דלמא הגיע בספינה מחו"ל וירד בעכו ולא קודם לכן, ולהכי הוה מנשק כיפי דעכו ולא קודם לכן, ואכתי מנא להו דעכו כבשוה עולי בבל ולא עולי מצרים לחוד, אלא ודאי דס"ל, דאי כבשוה עולי מצרים ולא עולי בבל אין בה כלל מעלת ארץ ישראל, ודלא כסברת הכו"פ והרדב"ז, ולכן הוכיחו מהא דהוה מנשק כיפי דעכו דעל כרחך כבשוה נמי עולי בבל.

והנה בתשובות מהרי"ט (ח"א סי' מ"ז) נחלק על דברי הכו"פ והרדב"ז, ע"ש שכתב לדון, לענין עזה שהיא בדרומה של אשקלון, וכבשוה עולי מצרים ולא עולי בבל, אם יכול לכפות את אשתו לעלות מחו"ל לעזה כדין הכל מעלין לארץ ישראל או לא, וכתב דאף לסברת ה"כפתור ופרח" דבמקום שכבשוה עולי מצרים איכא מעלת א"י לקבורה ולטהרתה וכו', מ"מ אינו יכול לכפות את אשתו לעלות לשם, דעיקר הכפייה לעלות לא"י אינה אלא בשביל המצות התלויות בארץ, וזה אינו נוהג אלא בקידוש שני שע"י עזרא. ואח"כ כתב ואני בעיני נראה לי, שלכל הדברים השוו אותה לחו"ל גמורה, ואף היא טמאה כטומאת ארץ העמים, ואין בה ממעלותיה של א"י, וראיה לדבר, מהא דאמרו בסוף כתובות (ק"ב א'), גבי הברכות שנתברכה בהם ארץ ישראל בריבוי הפירות, תנו רבנן בברכותיה של ארץ ישראל

בית סאה עושה חמשת ריבוא כורין, ובישיבתה של צוען [היא ממצרים] בית סאה עושה שבעים כורין, דתניא אמר רבי מאיר אני ראיתי בבקעת בית שאן בית סאה עושה שבעים כורין ואין לך מעולה בכל הארצות יותר וכו'. ופרש"י אני ראיתי בבקעת בית שאן, שהיא משאר ארצות. ומבואר דבית שאן אין בה מברכותיה של ארץ ישראל, והרי בית שאן כבשוה עולי מצרים ולא כבשוה עולי בבל, כמבואר בחולין (ו' ב'), ואפ"ה חשיב לה לענין הברכות כשאר הארצות וכחוץ לארץ, ש"מ דכל שלא כבשוה עולי בבל הוה לגמרי כחוץ לארץ ואין בה ממעלותיה של א"י, ולכן כתב דדינה כסוריא, ע"ש. וליישב שיטת ה"כפתור ופרח" צריך לומר, דבית שאן לחוד ובקעת בית שאן לחוד, ובקעת בית שאן באמת לא כבשוה עולי מצרים.

ובמה שכתב מהרי"ט, דהכפיה לעלות לא"י אינה אלא בשביל קיום המצות התלויות בארץ, עי' בשטמ"ק כתובות (ק"י ב') שכתב בשם הריטב"א להיפך, דדינא דהכל מעלין לא"י הוא אפילו לאחר החורבן דאכתי איכא חבת הארץ כדאיתא בגמ'. ולדבריו אפשר, דלשיטת ה"כפתור ופרח" דחבת הארץ לא בטלה במקום שכבשוה עולי מצרים ולא כבשוה עולי בבל, הכי נמי דמעלין מחו"ל למקום שכבשוה עולי"מ. וכ"כ בספר "מלבושי יום טוב" (ח"ב חובת קרקע סי' י"ז ד"ה והכלל) בדעת הרמב"ם, דדין הכל מעלין לא"י הוא אף למקום שכבשוה עולי מצרים, והוכיח מזה כדברי ה"כפתור ופרח", דמקום שכבשוה עולי מצרים דינו כא"י לכל מילי זולת לענין המצות התלויות בארץ, וס"ל דהכפיה לעלות לא"י הוא משום מעלת א"י, מיהו לענין עזה כתב שם בדעת הרמב"ם, דלא כבשוה עולי מצרים, ולהכי אין כופין לעלות לשם.

עוד יל"ע, לענין מצות ישיבת ארץ ישראל, אם יש מצוה בישיבה במקום שכבשוה עולי מצרים ולא עולי בבל, וברדב"ז שם כתב, דלענין הדר בה דינה כא"י, ואולי גם זה תליא בפלוגתא הנ"ל. וכן יש לעיין, לענין איסור מכירת בתים לגוי בא"י, אם האיסור הוא רק למכור במקום שנוהג בה מצות התלויות בארץ, או דהאיסור תלוי במקום שיש בה מעלת ארץ ישראל, וא"כ לסברת הכו"פ והרדב"ז יהא איסור למכור אף במקום שכבשוה עולי מצרים לחוד, וצ"ע. וכן יש לעיין לענין דין הברכה באוכל מפירות משבעת המינים, שמברך אחריה ברכת מעין שלש, ובפירות שגדלו בא"י מסיים וחותרם בה "על הארץ ועל פירותיה" ובפירות שגדלו בחו"ל חותרם "על הארץ ועל הפירות", האידן הדין בפירות שגדלו במקום שכבשוה עולי מצרים ולא עולי בבל, לדעת הכו"פ והרדב"ז הנ"ל האם דינם כפירות א"י וחותרם "ועל פירותיה", או כפירות חו"ל וחותרם "ועל הפירות", דהא לדעתם יש במקום שגדלו הפירות מעלת ארץ ישראל, וב"ברכי יוסף" או"ח סי' ר"ח הביא בזה מחלוקת הפוסקים, ובפשוטו תליא דבר זה בפלוגתת הכו"פ והמהרי"ט אם יש בה משבחה של א"י ומעלותיה או לא, ומספק למעשה יאמר "ועל הפירות", כמש"כ המ"ב בסי' ר"ח ס"ק נ"ד לענין ספיקות.

ולאחר שנתברר שיש ענין לדור במקום שכבשוה עו"ב, ודאי שיש ענין לדור במקום שודאי כבשוה עו"ב משאר מקומות שהם מסופקים.

[המשך בגיליון הבא בע"ה]

תבלינים לעניין חיוב מעשר - חלק ב

[המשך מהגיליון הקודם]

יד. הרמב"ם השמיט דין תבלין ופלפלין לענין מעשר, ומשמע דדינא כשאר פירות שחייבים מן התורה לבד מן הירק שלגביו נקט הרמב"ם שחייב רק מדרבנן. כמו"כ נקט בכ"ד דשייד תרומה בפלפלין ותבלינים ולא חילק בין סוגי תבלין או דהוי מדרבנן וכו', עי' במשנה תרומות פ"י מי"ב, ביצה שנתבשלה בתבלין אסורין אפילו חלמון שלה אסור, ועי' בר"מ שפי' כגון תבלין של תרומה, וכן הוא בהלכותיו. וע"ע במאכ"א פט"ז ה"ב הי"ג והט"ז ובעירובין פ"א הי"א עוכלא תבלין. ובפשוטו צ"ל כמו שביאר בד"א משום דס"ל כשי' הירושלמי דכל המינים חייבים בתרו"מ מן התורה חוץ מן הירק וכו' ולכן תבלין חייב מן התורה כמו שאר מינים מלבד הירק שלשיטתו דוקא הירק מדרבנן. ומ"ש בבבלי תרומת תבלין מדרבנן צ"ל דכן שי' הבבלי אבל לשי' הירושלמי כל המינים מן התורה מלבד הירק וכמש"כ הד"א בזה. ובפ"י ממעה"ק כ' לגבי אכילת כהנים חלקם מן הקדשים.. ולתת לתוכן תבלין של חולין אבל לא תבלין של תרומה שלא יביאו את התרומה לידי פיסול. משמע דלא ס"ל כר"ש ועי' בלח"מ דתמה מה טעמו, ועי' בנו"כ ובמפרשים על הרמב"ם דפסק כר"מ ועי"ש, אבל א"נ דלרמב"ם תבלין של תרומה הוי דאורייתא דפסק כירושלמי לק"מ. [מיהו לחילוק שכתבנו בין תרומה למעשר עדיין יש לחלק בכל הנ"ל בין תרומה למעשר ואין ראייה מכ"ד הרמב"ם לגבי תרומה. עכ"פ הרמב"ם השמיט דין תבלין לעניין מעשר ומשמע בפשטות דהוי בכלל שאר מינים שלא נתמעטו מלבד ירק. ואף דין תבלין של תרומה לא כ' דהוי מדרבנן כדא' בגמ' דתרומת תבלין דרבנן. ויל"ע].

מאידך ס"ל להרמב"ם דפלפלי ותבלין אינם אוכל לעניין טומאת אוכלין ולקחה ממעות מעש"ש וברכות הנהנין ואכילה ביו"כ, דעי' בה' מעש"ש פ"ז הל' ט-י, "הכרכום אינו נלקח שאינו אלא למראה וכן כל כיוצא בו מנותני ריח ומראה וטעם הואיל ואינו לאכילת גופן אלא לטעם שנותנין אינו נלקחין בכסף מעשר, לפיכך ראשי בשמים והפלפלין והקושט והחלתית וחלות חריע וכל כיוצא באלו אינו נלקחין בכסף מעשר. השבת אם ליתן טעם בקדרה אינה נלקחת בכסף מעשר כו'". ובהל' טו"א פ"א ה' ו-ז, "אלו דברים שאינן מקבלין טומאה אף על פי שבני אדם אוכלין אותן לפי שאינן נאכלין להנאת גופן אלא מפני שנותנין טעם במאכלות או מפני הריח או המראה, ואלו הן הקושט והחמס וראשי בשמים והתיאה והחלתית והפלפלין וחלות חריע וכן כל כיוצא בהן. השבת סתמו לאכילת גופו כשאר ירקות שדה ואם חשב עליו לקדירה אינו מתטמא טומאת אוכלין כו'". ובהל' ברכות פ"ח ה"ז הפלפלין והזנגוויל יבשים אינו מברך לפנייהם מפני שהן תבלין ואינם אוכל. ובשביתת עשור פ"ב, כוסס פלפלין וזנגביל יבש וכיוצא בהן פטור.

ויל"ע, דכיון דאינם אוכל מדוע חייבים בתרו"מ.

אכן נראה לבאר באופן פשוט, דזה ודאי דתבלין ופלפלי שאני מדבר שאינו ראוי למאכל אדם כלל לא מצד עצמו ולא בתורת תבלין או לטעם, דתבלין ופלפלי הוי מאכל אדם אלא שאינו נאכל בפנ"ע ואין אכילתו אכילה אלא כסיסה, כיון שנאכלים רק כתוספת טעם במאכל אחר או בנתינת טעם לקדירה. וזהו גופא הנדון לגבי תבלין ופלפלין אי חייבים בתרו"מ כיון שמצד אחד הוי אוכל אדם ומאידך אינם ראויים להיאכל מצד עצמם אלא רק כתבלין ונתינת טעם במאכל אחר ואין עליהם בפנ"ע שם מאכל. ולפי"ז לק"מ דאף אם לעניין תרו"מ חשיב בכלל אוכל אדם, מ"מ אין אכילתו בפנ"ע אכילה לעניין ברכות הנהנין ולעניין יו"כ ולק"מ.

ואף לעניין טומאת אוכלין י"ל, דהתם הנדון לגבי גוף המאכל אי חשיב מאכל או לא ובזה כל שאינו ראוי לאכילה בפנ"ע ולא בא אלא לטעם מאכל אחר עדיין אין לו בחפצא שלו חשיבות של מאכל לעניין שיחול עליו טומאת אוכלין. אולם לגבי תרו"מ אפ"ל דסגי בכך שמצד האדם ראוי לאכילה באיזה אופן שהוא ולא מופקע מאכילת אדם כעץ בעלמא, דלעניין זה די בכך כדי שיהא דומיא דדגן תירוש ויצהר אבל אין איזה עניין של חשיבות מאכל בפנ"ע עלי' לעניין להתחייב בתרו"מ. [ויש להעיר מהא דתנן בנדה והביאו תוס' דכל שמטמא טומאת אוכלין חייב במעשר ומינה הוכיח דכיון שתבלין לא מטמא טומאת אוכלין משמע דפטור מן המעשר וצ"ל דכ"ז לפי הרמב"ם שי' הבבלי לשיטתו אבל הירושלמי לשיטתו יחלוק גם על זה]

מיהו אפ"ל גם איפכא, דלעניין טומאת אוכלין בעי' שם אוכל וגם תבלין קרי אוכל, אבל לעניין מעשר בעי' דומיא דדגן תירוש ויצהר לעניין שיהיה ראוי לאכילה בפנ"ע. והכי חזי' בדין דפלפלין שלא נלקחים בכסף מעשר כיון שאינם מיטמאים טומאת אוכלין ומשמע דלאו משום שאין בהם דין מעשר אלא משום של"ח אוכל, וכן מדס"ד דר"ע דכן נלקחין מכסף מעשר. וצ"ל דמצד מה שאינם מתעשרין בגלל שאין להם שם אוכל בפנ"ע, דלמא היינו משום שבעי' דומיא דדגן תירוש ויצהר שנאכלים כמות שהן, אבל עדיין כיון שראויים לאכילה כתבלין דלמא חשיבי אוכל ונלקחין בכסף מעשר, אבל מאחר שאינם נטמאין טומאת אוכלין חזי' דאינם נקראים אוכל אמרי' דה"ה אין נלקחין בכסף מעשר, ודו"ק.

* * *

טו. הגמ' בחולין דף ו. דנה לגבי אי גזרו דמאי בתערובת ומוכחין מהא דנותן קדירה לשכנתו דאי אמר לה עשי לי משליכי חושש לשאור ותבלין שבה משום מעשר וכו', משמע דגזרו משום דמאי בתערובת. ודחתה הגמ', "שאני התם דכיון דקאמר לה עשי לי משליכי כמאן דעריב בידיים דמי. רפרם אמר שאני שאור ותבלין דלטעמא עביד וטעמא לא בטיל, ועי' ברש"י שם דנחשבים כעיקר ולא כתערובת וכו'.

והנה לעיל מינה אי' שם להך דינא דלא גזרו דמאי משום תערובת, "דתנן הלוקח יין לתת לתוך המוריים או לתוך האלונתית כרשינן לעשות מהן טחינן עדשים לעשות מהן רסיסין חייב משום דמאי ואין צריך לומר משום ודאי והן עצמן מותרין מפני שהן תערובת". ופרש"י, "טחינן, מאכל של גריסין ותבלין מעורבין בו וכן רסיסין מעדשים, אף על פי שסוף כל אלו לערב הואיל ובאין לידו של חבר מעם הארץ בעיניהם שלא בתערובת חייב להפריש דמאי אם ספק הוא כגון שלקחו מעם הארץ ואין צריך לומר משום ודאי אם אמר לו המוכר לא הפרשתי מהם. ולכא' ק' דהא

כיון שרש"י מפרש שטחינין היינו מאכל של גריסים ותבלין מעורבין בו, א"כ אמאי בתערובת לא חיישינן אלא רק אם באו בנפרד, והלא לת' רפרם דשאני שאור ותבלין דלטעמא עביד וכו' נמצא שתבלין גם בתערובת גזרו משום דמאי.

ועי' במהרש"א שעמד ע"ז וז"ל בכ"ד שם, "בפירש"י בד"ה טחינין מאכל של גריסין ותבלין מעורבין כו' שסוף כל אלו לערב כו' עכ"ל, פירוש שמאכל של גריסין עשוי כך שתבלין מעורבין בו. בסוף כל אלו לערב, המאכל גופי' סופו לערב בדבר אחר ומיניה צריך לעשר ביניהם שלא בתערובת, אבל מן התבלין ע"כ א"צ לעשר אף שלא בתערובת דאין תבלין חייבין במעשר כמ"ש התוספות דאל"כ בתערובת אמאי מותרין למ"ד דמלתא דלטעמא עבידא לא בטיל ודו"ק".

כלומר למהרש"א ק' כנ"ל דע"כ התבלין בפנ"ע לא חייב במעשר כיון שאז גם בתערובת יתחייב במעשר, וע"כ דתבלין בפנ"ע אינו חייב במעשר אבל אחר שנתערב במאכל אחר יכול להתחייב במעשר ואת המאכל הזה שמעורב בו תבלין סופו לערב בדבר אחר, דבכה"ג עדיין חייב במעשר משא"כ אם לקחו מע"ה לאותו מאכל המעורב בתבלין כשהוא כבר מעורב בדבר אחר לא גזרו משום דמאי.

ועולה בדברי המהרש"א חידוש עצום, דאף שתבלין בפנ"ע פטור מתרו"מ כיון שאינו נחשב לאוכל, מ"מ כל שניתן במאכל שוב חייב בתרו"מ, וצ"ל דה"ט משום שכשניתן במאכל תו חשיב באופן זה לאוכל.

טז. דברי המהרש"א הם חידוש גדול דאע"פ שבפנ"ע לא חל עליו חיוב תרו"מ מ"מ אחר שניתן במאכל חייל עליו חיוב תרו"מ, דכה"ג לא מצינו בשום דוכתי. [מיהו לגבי הא דא' בנדה נא אי מחשבה במחובר הוי מחשבה יש בראשונים דבתלוש פשיטא שמהני (כמדומני שראיתי כן במאירי) וכמדומני שבמעדני ארץ ראיתי שנקט איפכא דבתלוש פשיטא דלא מהני, ויל"ע] ומקושית תוס' מהא דחושש לתבלין ושאור שבה משום מעשר ודאי מוכח דהנדון של תבלין אי חייב או פטור הוי אף אחר שנתנו בקדירה, דאל"כ היה ניתן ליישב בנקל דחושש משום שיתחייב אחר ששמתו במאכל. [אא"כ נימא דכיון דלא חיישינן לדמאי בתערובת ע"כ דחושש כיון שחייבים גם בעין, ויל"ע].

יז. ועדיין יל"ע בזה במה שכ' תוס' ביומא לגבי פלפלין וגרגיר, "וי"ל דודאי אותן פלפלין שנשחקין וגובלין אותן במים כעין שעושין לטבל בו דבר הנהו חזו בעינייהו לאכילה וחייבין במעשר ומטמא טומאת אוכלין אבל אותם שלא נגבלו במים שנטחנו ונידוקו כעפרורית בעלמא כעין שעושין לתוך הקדירה הנהו פטורין מן המעשר דלא חזו לאכילה הכי ואין מטמא טומאת אוכלין". ויל"ע מה ההבדל בין הפלפלין שראויים לאכילה ע"י שמגבלין במים לפלפלין שנטחנו ונידוקו כעפרורית בעלמא שעושין לתוך הקדירה, סו"ס אחר שניתן לתוך הקדירה ג"כ ראוי לאכילה כמו הפלפלין שנגבלו במים. ואף שהתם אפ"ל דהנדון לגבי לטמא טומאת אוכלין קודם שניתנו בקדירה (והכי מסתברא דאחר שניתנו בקדירה מאי נפק"מ הא האוכלין בקדירה ודאי מטמאין ומה יתן לך ומה יוסיף לך אי הפלפלין שניתנו בקדירה ג"כ מטמאין. (מיהו לפי איך שהחזו"א שנזכר לעיל למד בדברי תוס' שם דפלפלין בעודם שלמים ראויים למאכל יתכן שיש ליישב).

אכן נראה לחלק באופן ברור בין פלפלין שנגבלו במים וראויים לאכילה כך לתבלין שניתן בקדירה, והוא שפלפלין שנגבלו במים אזי שמם עליהם ונקרא פלפלין

וראויים לאכילה בתור פלפלין, משא"כ תבלין שאינו ראוי לאכילה בפנ"ע אלא רק כשבא בתוספת לקדירה, א"כ עדיין גם כשהמאכל המתובלן נאכל אין התבלין נאכל בתורת הוא ושמו אלא המאכל שמו עליו והתבלין גם כשהוא בתוך המאכל אין שמו עליו כמאכל הנאכל. כלומר, כשאוכלים מרק ומוסיפים מלח אין זה נחשב שאוכלים מרק וגם אוכלין המלח אלא אוכלים המרק דהוא שמו עליו והמלח בא לתבלין את המרק אבל אין לו שם אוכל בפנ"ע.

והן אמת שלפי"ז אפ"ל דגם בטחינין אזי היכא שמערב הגריסים והתבלין הו"ל לתבלין שמו עליו בתורת אוכל, אולם דוחק למימר הכי בכוונת המהרש"א.

ית. ובעיקר דברי המהרש"א ליישב דברי רש"י עדיין יל"ע דברש"י משמע במפורש שגם על תבלין איכא דינא דמעשרות וכמש"כ שם בד"ה וקדירה לבשל וז"ל, ונתן לה התבלין אינו חושש שמא החליפה ונתנה משלה שאין מתוקן לפי שאין חשודין על הגזל עכ"ל. ולשון דאין מתוקן נופל כידוע על הפרשת תרו"מ. וכך משמע במפורש בהמשך דבריו שם בד"ה עשה לי משליכי שכתב וז"ל, השאור והתבלין חושש וצריך להפריש עליהם דמאי. וא"כ לכאורה מפורש בדברי רש"י שחשש לתבלין גם משום מעשר ולא סבר כדברי התוס' שלצדדין קתני.

* * *

יט. כ' הרמב"ם הלכות תרומות פ"ב ה"ו, "הירקות אף על פי שהן מאכל אדם אינן חייבין במעשרות אלא מדבריהן, לפי שנאמר במעשר תבואת זרעך תבואה וכיוצא בה, אבל הירקות אינן בכלל התבואה, וכן יראה לי שהוא הדין בתרומה, שהרי נאמר בה דגנך תירושך ויצהרך כל הדומה לאלו אבל תרומת הירק מדבריהם כמעשר.

ובאו"ש שם הק' דלכאור' הוא גמ' מפורשת דתרומת ירק מדרבנן והוא הגמ' הנז' לעיל בזבחים דף עו. "וכלן רשאין כהנים לשנות באכילתן לאכלן צלויין שלוקין ומבושלין ולתת לתוכן תבלי חולין ותבלי תרומה דברי ר' ישמעאל אמר ליה הנח לתרומת תבלין דרבנן איתיביה אין לוקחין תרומה בכסף מעשר מפני שממעט באכילתה ור' שמעון מתיר אישתיק ליה כי אתא לקמיה דרב יוסף אמר ליה אמאי לא תותביה מהא אין מבשלין ירק של שביעית בשמן של תרומה שלא יביאו קדשים לבית הפסול ור' שמעון מתיר א"ל אביי ולאז מי אותביתיה מהא דתבלין ואמר לי הנח לתרומת תבלין דרבנן הכא נמי (תרומה) תרומת ירק דרבנן."

וע"ש שצ"י למש"כ בה"א עי"ש שהביא דבכמה מקומות משמע דכל פירות האילן היו דרבנן ובכמה דוכתי משמע כהרמב"ם ובעיקר בירושלמי ולהכי הרמב"ם לא נסמך על דברי הגמ' בזבחים הנ"ל כיון שיש בזה סוגיות מתחלפות. ולמעשה בהך סוגי' גופא משמע מיני' ובי' דהוא לא כשי' הירושלמי מהא דגם לגבי תבלין קאמר הנח לתרומת תבלין דרבנן.

* * *

כ. ברש"י מסכת נדה דף נא: דתנן השבת – סתם שבת משמע. אין בה משום תרומה – שאם חזר הקלח ונפל לתוך קדרה של חולין אינו מדמע. וצ"ע אמאי בעי' למימר נפק"מ דאינו מדמע ולא לעניין דאין בו איסור אכילה והנאה לזר. מיהו נראה דכיון שאין לו טעם כלל ל"ש בו אכילה והנאה אבל עדיין דלמא כיון שקדוש בקדושת תרומה אם נפל לקדירה של חולין מדמע, וקמ"ל דהוי עץ בעלמא ופקע מיני' שם תרומה, ודו"ק.

ספר 'ישמח ישראל' – דרושים וחיידושים כרך א מאת הרה"ג רבי שניאור ז. רווח שליט"א - ראש המכון למצוות התלויות בארץ

ספר 'ישמח ישראל' על ענייני דרוש הינו יצירה ייחודית וחדשה של הרה"ג רבי שניאור ז. רווח שליט"א – ראש המכון למצוות התלויות בארץ.

הספר הינו יצירה מרעננת של הרב המחבר שליט"א אשר עד כה הוציא ספרים רבים בכל מקצועות ההלכה. המעיין בזה הספר יתענג על התוכן העשיר והעמוק בדרוש בתחומים רבים ובכישרון רב כיד ה' הטובה על הרהמ"ח שליט"א אשר כוחו בדרוש לא נופל מכוחו בהלכה.

הספר מונה ל"ו סימנים (וסימניך פעמים ח"י) המתפרסים על פני ש"כ עמודים שעוסקים בענייני דרוש בתחומים רבים ומגוונים, אולם דגש רב הושם על ענייני דרוש הנוגעים למצוות התלויות בארץ, שהוא אחד המפעלים ההלכתיים הגדולים והראשיים של הרהמ"ח שליט"א, וכעת בא ומשלים מפעלותיו ונותן טעם לשבח גם בחלק ההגות והרעיון של מצוות אלו.

כמו כן הרחיב הרהמ"ח שליט"א בהגות ודרוש הנוגעים לכשרות המאכלים, בהם המעיין מתעורר לגודל חומרת הדברים וחשיבות ההקפדה לבל ניכשל במאכלות אסורות ח"ו, וניכר שהרהמ"ח כותב את הדברים מנהמת ליבו כמי שבמשך שנים רבות פועל גדולות ונצורות בענייני כשרות המאכלים לטובת הכלל והפרט.

בנוסף, יוכל המעיין להתבשם גם מדרושים ופירושים הנוגעים למעגל השנה, תנ"ך מדרשי חז"ל ועוד, המרחיבים את דעתו של המעיין במיגוון רב ועשיר של נושאים המלווים אותו לאורך תקופת השנה.

שמו של הספר הוא לזכות אביו של הרהמ"ח שליט"א, הגאון רבי ישראל רווח שליט"א, אשר עוסק כל חייו במסי"נ ללמוד וללמד את התורה"ק ופועל למען זיכוי הרבים בתחומים שונים, ובכלל זה גם תמיכתו וסיועו בהקמת 'המכון למצוות התלויות הארץ', ובפיתוחו ושגשוגו. יתן ה' שיזכה הוא וב"ב וכל משפחתו לאורך ימים ושנים רבות וטובות בבריאות איתנה והרבה נחת.

הספר פותח פותח בדברי מבוא של הרהמ"ח, וממשיך במבוא מיוחד על משפחתו ותולדותיהם עד מו"ז הצדיק רבי יעני קריספין "הגדול" זיע"א, ובתוך כך נפתח לנו צוהר לחיי היהודים המפוארים בתו"ש בכפרים אשר מרוקו בימים עברו.

כמו כן מקדיש הרהמ"ח מבוא מיוחד ומורחב לכבודו של מרן גאון עוזנו רבי עובדיה יוסף זצוק"ל, ובו מתאר ביד אמן את גדלותו של מרן בכל התחומים, בהלכה, בשקידה, בידיעת התורה, בפסיקה, בהנהגה ועוד, ובכלל זה גם את השתלשלות העניינים של הקמת ה'מכון למצוות התלויות בארץ' על ידי מרן זצוק"ל שביקש מהרהמ"ח שליט"א

לפתוח אוצר בי"ד ומכון למצוות התלויות בארץ המנוהל על פי פסקי רבותנו רבני ספרד.

הספר יו"ל בסיוע והשתתפות צוות המחלקה התורנית של **'המכון למצוות התלויות בארץ'**.

הספר כתוב בטוב טעם ודעת ובלשון יפה ונעימה למען ירוץ הקורא בו, כדרכו של הרהמ"ח שליט"א. במלאכת העריכה והסגנון לדפוס סייע הרה"ח **רבי לוי הוצלמן** שליט"א.

כדרכו בקודש של הרהמ"ח שליט"א מופיע בסוף הספר מפתח עניינים מפורט שנערך ע"י הרה"ג **רבי אביחי בן ססי** שליט"א למען יקל על הקורא למצוא בו דברי חפץ.

הספר יוצא לאור בהדפסה ועיצוב ברמה גבוהה ובכריכה מהודרת כעל מלאכת ההפקה מנצח הרה"ח **רבי יהודה קנובלביץ** שליט"א מ'**יהודה הפקות**', ומצטרף בזה לשאר ספרי המכון שיצאו לאור בשנים האחרונות תוך הקפדה על יין משובח בקנקן מהודר.

יתן ה' ויוסיף כח להרהמ"ח שליט"א לזכות ולחבר עוד ספרים הרבה ולזכות את הרבים, מתוך בריאות גופא ונהורא מעליא ויתברך בכל מיילי דמיטב.

בעמודים הבאים דוגמא מהספר:

סימן ו

התעוררות מידת הנתינה במעשר עני

בין כלל המצוות התלויות בארץ מתייחדת מצות הפרשת תרומות ומעשרות, בהיותה מצוה מעשית ביותר גם בימינו כמעט בכל בית יהודי בארץ ישראל, מידי יום ביומו ולפעמים גם כמה פעמים ביום. במצות תרומות ומעשרות נצטוינו על מתנות למקודשים ומורמים מעם, אלו הם הכהנים והלוויים, שבחר בהם הקב"ה לעסוק בעבודת המקדש ולא נתן להם נחלה כשאר שבטי ישראל, ועל כן צוה הוא ית' על שאר שבטי ישראל מקבלי הנחלה לדאוג להם לפרנסתם, בין היתר ע"י תרומות ומעשרות הללו.

מלבדם ציותה אותנו התורה להפריש וליתן עבור הנצרך והנוקק שבעם, הם העניים והחלשים (גרים, יתומים ואלמנות) שאין פרנסתם מצויה, ולזאת נצטוינו להפריש עבורם עשירית מהיבול שברשותנו בתורת מעשר עני בשנה השלישית והשישית לשמיטה, בכדי שיוכלו העניים לכלכל את עצמם ואת בני ביתם. ובאמת, נוסף על עצם הסיוע לכלכלת הנצרך, לימדתנו בזה תורתנו הק' להתרגל להיות לעולם מן הנותנים, וזהו שמצינו בדיני מעשר עני, שגם עני שהוא בעל שדה, אסור לו ללקוט משלו וצריך גם הוא ליתן עשירית מן היבול לעני אחר, וכך ילמד ויתחנך גם העני לסייע ולתת לזולת.

וגדולה מזו פועלת מצוות התורה בנפשותינו במה שציוותה בפירוש על מעשר עני, שבשעה שהמפריש יודע שאם לא יתן לעני את המעשר הראוי לו, אינו מקיים את מצוות המעשר כהלכתו, הרי הפרשת המעשר ונתינתו לעני לא נעשית אצלו רק מתוך רגש של צדקה וחסד עבור זולתו, אלא מתבונן בתועלת היוצאת מזה גם לנפשו בזכות העני, שעושה עמו טובה ומזכה אותו לקיים המצוה כתיקונה.

והנה מזה ילמד האדם ויוסיף אומץ בכל צדקה וחסד שגומל עם זולתו, וזהו שאמרו רבותינו במדרש: "יותר ממה שבעל הבית עושה עם העני, העני

עושה עם בעל הבית" (ויקרא רבה פל"ד, י. דות רבה פ"ה, ט). ובהשקפה ראשונה צריך להבין, בשלמא בעל הבית גומל חסד עם העני, אולם מה חסד גומל העני עם בעל הבית והלא אינו מעניק לו מאומה?

ויש להקדים בזה סיפור הגמ' (בבא בתרא י, א): "שאל טורנוסרופוס הרשע את רבי עקיבא, אם אלקיכם אוהב עניים הוא, מפני מה אינו מפרנסם? אמר לו, כדי שניצולו אנו בהן מדינה של גיהנם". הנה טורנוסרופוס הרשע הבין שהעני הוא מסכן שצריך רחמים ואהבה, ולפיכך הקשה מפני מה הקב"ה שהוא בטבע הטוב ואוהב את העניים, אינו מפרנסם? אך רבי עקיבא השיב לו שאין העניים מסכנים, משום שצערם הוא צער גשמי בלבד; ואדרבה, מחמת גודל אהבת הבורא ית"ש לכלל עם ישראל, מסייע לכולם בחסדו הגדול להצילם מדינה של גיהנם, שהוא הצער האמיתי והרוחני לנפש החוטאת, וכלשון הכתוב שהובא בהמשך דברי הגמ' "לא יועיל הון ביום עברה וצדקה תציל ממות" (משלי יא, ד). על כן אין הקב"ה מפרנס העניים, אלא מזכה את בני ישראל שיפרנסו הם את העניים ויזכו על ידם להינצל מן הגיהנם.

אמנם תשובתו של רבי עקיבא עדיין צריכה תלמוד, והלא אדרבה יפרנס השי"ת מידו המלאה והפתוחה את העניים, ויציל את ישראל מדינה של גיהנם ע"י קיום מצוות אחרות?

ועל כן צריך לומר שיסוד גדול טמון בענינם של מצוות הצדקה והחסד, כי כאשר יהודי גומל צדקה וחסד עם העני, הריהו מעורר בזה את מידת הנתינה שבנפשו ומשבר את טבע הכילות שמקורו בגאוות האדם ובישותו, וכן מתקרב אל הזולת בדאגתו כלפיו ובוזה מחליש את אהבת עצמו שמכסה על כל פשעים. ובשעה שפעולת הצדקה מחלחלת לנפשו פנימה, מתנהג עמו הקב"ה במידה כנגד מידה: כשם שדאג לצרכי הזולת שמצוי בעת צרה ונהג עמו ברוח נדיבה, ויתר על כן חש שהעני הוא זה שגומל חסד עמו; כך גם מתנהג הקב"ה עמו במדת הרחמים, ועל כן דוקא זכות מצוה זו עומדת לו ליהודי להצילו מדינה של גיהנם.

וזהו שסיים רבי עקיבא ואמר לטורנוסרופוס: משל למה הדבר דומה למלך בשר ודם שכעס על בנו וחבשו בבית האסורים, וצוה עליו שלא להאכילו ושלא להשקותו. והלך אדם אחד והאכילו והשקהו, הרי בודאי יכיר לו המלך טובה וישגר לו דורון, והוא הדין בעם ישראל שקרויים בנים למקום, עכ"ד. והיינו שכאשר הקב"ה גזר על יהודי שיהיה עני ונוקק ח"ו, הרי טעמו ונימוקו עמו כי הוא יודע חשבוננו של עולם, ו"לא מחשבותי מחשבותיכם", והרי זה כאותו המלך שגזר לאסור את בנו ולא להאכילו; אולם יחד עם זאת הותיר ביד ישראל את האפשרויות להאכילו ולגמול עמו חסד, וכאשר עושה כן הרי הוא עצמו זוכה בדין, משום שסייע בידו של בנו של מלך מלכי המלכים הקב"ה. וכשם שעורר בעצמו מדת הנתינה לזולת, כך מתעוררת אצל הבורא ית' מדת הרחמים כלפיו.

ובזה מובן גודל החסד שגומל העני עם בעל הבית בכך שפודהו מרדת שחת, ונמצא ששני שותפים ישנם לכל גמילות חסד, צד הנותן וצד המקבל. ויהי רצון שבזכות ההוספה בעשיית צדקה וחסד, בלי שיעור ומדה ולפנים משורת הדין, נזכה לגאולה האמיתית והשלימה בקרוב, כמו שאמרו חז"ל (בבא בתרא שם): "גדולה צדקה שמקרבת את הגאולה, שנאמר "כה אמר ה' שמרו משפט ועשו צדקה כי קרובה ישועתי לבא וצדקתי להגלות".

